

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Rozpad římské říše a jeho vliv

na křesťanskou církev

Marek Vacovský

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Rozpad římské říše a jeho vliv

na křesťanskou církev

Marek Vacovský

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016.....

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Plzeň, duben 2016 .....

Obsah

1	Úvod	6
2	Vnitřní problémy pádu impéria	8
2.1	Sociální problémy v římské říši – mocenské vrstvy	8
2.1.1	Chudina.....	8
2.1.2	Přístup k otrokům	11
2.1.3	Křesťané a otroci	13
2.1.4	Senát & aristokracie.....	13
2.1.5	Byrokratizace.....	16
2.1.6	Křesťané a povolání.....	17
2.2	Vojenské problémy Říma.....	18
2.2.1	Křesťané a armáda.....	20
2.2.2	Barbaři	21
2.3	Římská politika	22
2.3.1	Pozice císaře	24
2.4	Ekonomika Říma.....	27
2.5	Křesťanství a římská říše.....	30
2.5.1	Perzekuce vedené proti křesťanům v 1. století.....	30
2.5.2	Perzekuce vedené proti křesťanům ve 2. a 3. století	34
2.5.3	Panovníci jako obdivovatelé křesťanů.....	37
2.5.4	Rozmach křesťanství v impériu.....	38
2.5.5	Perzekuce vedené proti křesťanům ve 4. století	39
2.5.6	Přijetí křesťanství - Constantinus I. Veliký a jeho následovníci	41
3	Vnější příčiny pádu impéria	50
3.1	Stěhování národů.....	50
4	Pád římské říše.....	56
4.1	Rozdíl mezi východem a západem – proč západ padl	60
5	Církev po rozpadu říše.....	62
6	Závěr.....	65
7	Použitá literatura.....	66
8	Resume	69
9	Seznam a zdroje příloh	70
10	Přílohy	71

1 Úvod

Tato práce se zabývá sociálními, politickými, ekonomickými, vojenskými a náboženskými příčinami pádu římské říše od 3. století do roku 476. Část práce je věnována jednotlivým názorům o příčinách pádu impéria a následným vývojem křesťanství po rozpadu říše. Práce by měla představit ucelený pohled na danou problematiku. Výchozí zdroje pro práci byly čerpány z fondu Studijní a vědecké knihovny v Plzni a knihovny Západočeské univerzity v Plzni. Zdrojů k tématu pádu římské říše je poměrně mnoho. Vlivem rozdílného historického období, kdy byly knihy napsány, dochází k častým odlišnostem a dezinterpretacím, hlavně kvůli překladům, např. z řečtiny či latiny. V práci je obsažená celá řada primárních zdrojů, jako *Soumrak římské říše* od Ammiana Marcellina, *Gótské dějiny/ Římské dějiny* od Jordana, *Válka s Góty* od Prokopia z Kaisareie, *Církevní dějiny* od Eusebia Pamphilia, *Stesky posledního Římana* od Zosima či *Sláva a úpadek říše římské* od Montesquieua. Dobových autorů z římského prostředí není však mnoho, proto se práce opírá zejména o sekundární literaturu, která poskytuje často rozdílný pohled na vývoj římské říše a příčiny jejího úpadku. Z primárních zdrojů je nejvíce čerpáno z knih od Eusebia Pamphilia a Ammiana Marcellina. Eusebius byl římský historik a dějepisec ze 4. století. Jeho interpretaci tehdejší doby nelze považovat za striktně pravdivou, jelikož se můžeme setkat i s celou řadou zkreslených informací. Na druhé straně Ammianus nám předkládá dílo, díky kterému se dochoval průběh dějin ve třetí čtvrtině 4. století. Ačkoliv nebyl Ammianus křesťan, přesto se snažil pohlížet na vývoj své doby objektivně.

Západořímská říše zanikla roku 476 a příčin, díky kterým k tomuto zániku došlo, je mnoho. Příčiny lze rozdělit na vnější a vnitřní. Mezi vnitřní příčiny lze zařadit sociální rozvrstvení společnosti, jelikož společnost tvoří samotný stát. V další kapitole je zmíněna vojenská složka Říma. Cílem této kapitoly bylo zanalyzovat situaci ve vojenství a zjistit, nakolik se právě barbarizace armády mohla promítnout do zániku impéria.

Práce se dále zaměřuje na politickou situaci v říši, která jednoznačně ovlivnila vývoj impéria a to nejen díky rozdělení říše roku 395, ale také skrze rozdílný způsob

vlády panovníků. Velká část práce je věnována roli císaře, která se v průběhu staletí vyvíjela a měla významný význam pro celé impérium.

Ekonomika je nedílnou součástí každého státu, proto je do práce také zařazena. Tato kapitola se snaží shrnout hospodářský a finanční stav impéria a promítnout ho do celého fungování říše.

Jeden z důležitých problémů, který mohl zapříčinit pád říše, je náboženství. Náboženství hrálo důležitou roli v jednotlivých sociálních vrstvách, ale také v armádě. Někteří autoři přičítají vinu zániku impéria právě křesťanství a sociálnímu a morálnímu úpadku říše.

Za vnější problémy můžeme považovat vpád barbarských etnik za *Limes Romanus* a následný proces označovaný jako stěhování národů. Cílem této části je prozkoumat, nakolik vnější příčiny dopomohly k zániku říše.

V předposlední kapitole jsou uvedeny různé názorové proudy, které přicházejí mnohdy s velmi originálním vysvětlením, proč impérium padlo. Na počátku kapitoly jsou krátce uvedeny historické souvislosti, díky kterým je rok 476 považován za oficiální pád západořímské říše.

V práci jsou zmíněny rozdíly mezi východní a západní říší a jsou zde vyjmenovány jednotlivé aspekty, které vedly k pádu západu, ale nikoliv k pádu východu.

Poslední kapitola je věnovaná ve zkratce křesťanství po pádu impéria a jeho vývoji až do roku 568, kdy do Itálie vpadli Langobardi.

2 Vnitřní problémy pádu impéria

Důležitou roli pro dekadenci římské říše hrály vnitřní problémy impéria. Mezi vnitřní příčiny úpadku můžeme považovat sociální, ekonomickou, politickou, náboženskou a vojenskou situaci v říši.

2.1 Sociální problémy v římské říši – mocenské vrstvy

V průběhu 3. - 5. století docházelo v římské říši k řadě sociálních problémů, které byly individuální mezi jednotlivými vrstvami.

2.1.1 Chudina

V oblasti západního římského světa chudina trpěla kvůli velkému finančnímu tlaku na vojenské výdaje. Pro chudinu to znamenalo značné zdanění, které zapříčinilo nenávisť vůči armádě, ale také státu.¹

Od 3. století docházelo k placení daní formou naturálních odvodů, které probíhaly v rámci výměnného obchodu. Teprve až se zánikem západní říše probíhala platba ve zlatě.²

Odvod daní hrál důležitou roli pro občana, nebyl to však jediný problém, se kterým se chudina musela vypořádat. Prostý občan byl nucen zásobovat státní zbrojírny, mincovny, musel dodávat dřevo, dřevěné uhlí a provádět řemeslné práce. Občan měl dále za povinnost udržovat silnice, mosty, či veřejné budovy.³ Ačkoliv byla chudina silně finančně vytižena, nenáležely jí státní příspěvky, neboť tyto dotace byly určeny pouze pro bohatou vrstvu.⁴

V období vlády Constantina se setkáváme s častými zprávami, které referují o krutých praktikách výběrčích daní, kteří se nezdráhali použít násilí. Jako praktiky za účelem vynucení daně bylo používáno mučení, nucení dětí, aby svědčily proti rodičům, nebo přiměření manželek, aby zrazovaly své muže.⁵ Co se týkalo daňových dlužníků, největší daňová ztráta nebyla na straně chudých, nýbrž bohatých. Ti byli schopni vymyslet řadu způsobů, jak se daním vyhnout. Říše si tak nedokázala zajistit dostatečné příjmy pro zdravý chod impéria a tím pádem docházelo k ekonomické dekadenci.⁶ Tuto situaci zaznamenal byzantský historik Zosimos:

---

¹ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 41.

² GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 43.

³ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 45.

⁴ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 52.

⁵ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 46.

⁶ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 45 - 46.

„Constantinus neustával vyčerpávat státní pokladnu tím, že uděloval dary ne lidem, kteří to potřebovali, nýbrž osobám nehodným a neužitečným, a tak jednak zatěžoval poplatníky, jednak obohacoval lidi, kteří byli k ničemu. (...) Přitom neosvobodil od této daně ani ubohé nevěstky, takže když se blížil pátý rok, kdy se pokaždé měla daň odvádět, bylo po celém městě slyšet jen pláč a náрек. Když pak ten rok již nastal, bylo vidět, jak jsou bičováni a tělesně mučeni ti, kteří pro krajní nouzi nebyli schopni nést tak těžkou ztrátu. Dokonce matky prodaly své děti a otcové nabízeli čest svých dcer, protože byli k tomu nuceni, aby z jejich zisku, nabytého takovýmto způsobem, odváděli výběrčím peníze na daň.“⁷

Postavení rolníka se díky daním nelišilo tak radikálním způsobem od postavení otroka. Do počátku 4. st. se nebrala v potaz kvalita území a úrodnost půdy. V zemi panovala chudoba, docházelo k častým nájezdům barbarů a docházelo k úbytku obyvatelstva a zároveň tak pracovní síly. Kvůli vysoké dani nebyl chudý občan schopen živit rodinu a úmrtnost se zvyšovala. Ve snaze vyhnout se smrti, prodávali rodiče své děti do otroctví.⁸

V pozdně římské době došla situace tak daleko, že se rolníci již nedokázali uživit a byli nuceni se uchýlovat k vojenským patronům, nebo k nejbližším panstvím. Z důvodu úbytku otroků, přijali velkostatkáři tuto pracovní sílu pozitivně. Tzv. *domini* - páni, jim dovolovali pracovat na svém poli, ze kterého museli odvádět poplatek za pronájem. Zpočátku ovšem museli platit státu daň z pozemků, které již opustili, ale vojenští patroni a velkostatkáři fungovali jako ochránci, kteří vyháněli výběrčí. Problémem bylo, že se rolníci na počátku nového obhospodařování zadlužili kvůli osivu, náradí, nástrojům, nebo zvířatům a začínali tak s dluhy, které se dědily z generace na generaci. Takto usazenému rolníkovi se říkalo *kolón*. Dokud *kolón* dluhy nesplatil, nesměl odejít z pronajatého pozemku. Přesto byl *kolón* považován za svobodného člověka, který měl povinnost konat vojenskou službu.⁹ *Kolón* měl s majitelem podepsanou nájemní smlouvu uzavřenou zpravidla na 5 let. Smlouva obsahovala všechny náležitosti jako výkon práce, odměnu apod.¹⁰

Chudina, která žila ve městech, bydlela obvykle v činžovních domech. Ve 4. st. proběhlo sčítání domů a v Římě bylo 1797 soukromých a 46602 činžovních domů. Činžovní dům byl obvykle stavěn do 3 - 4 poschodí a v přízemí byly dílny pro

⁷ ZOSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 78 – 79.

⁸ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 46 - 47.

⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 25 – 26.

¹⁰ BURIAN, J. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*, s. 57 – 59.

řemeslníky, či obchody. Za malý byt byl povinen podnájemník platit okolo 2000 sesterciu ročně, což představovalo například pět oslů, nebo deset slušivých tunik.¹¹ Tyto domy byly ve velmi špatném stavu a často se vyskytovaly případy, kdy nájemník přišel o život, neboť docházelo k různým nehodám jako zřícení stropů, nebo schodišť.¹²

V římské společnosti bylo běžně praktikováno, že císaři zaváděli bezplatné přiděly obilí a jiné výhody aristokratickým kruhům. Prostí římstí občané tento fakt přijali s nelibostí, což mělo za důsledek zahalečství a opovrhování prací.¹³

Ti dělníci, kteří byli pod ochranou patronů, dostávali jídlo, které bylo často zkažené, přičemž si z peněz, které si vydělali, mohli koupit pouze zelí, mrkev, sýr, olivy, kaštiny, čočku a občas i laciné víno. Pokud měl patron přespříliš dělníků, vyplácel je částkou 6,25 sestercia. Patroni tak poskytovali obživu několika tisícům nezaměstnaných. Patroni si tyto dělníky brali pod opatrovnictví z důvodu politických výhod, jelikož získávali větší počet hlasů, díky kterým pak získávali společensky vyšší postavení. Patroni věděli, že si chudina nechá všechno líbit, proto ji často uráželi a chovali se povýšeně. I přes toto ponížení, v naději na výslužku, řada Římanů nepracovala a žila takovýmto způsobem života na pokraji své vlastní důstojnosti.¹⁴

Co bylo chudým obyvatelstvem vnímáno obzvláště negativně, bylo, že pokud došlo k nějakému trestnému činu, zločinec nebyl souzen podle práva, nýbrž podle finančního obnosu, který byl schopen poskytnout za vykoupení, jak píše Ammianus:

„Leckdy se ovšem stávalo, že si bohatí lidé, kteří se uchýlovali pod ochranu mocných a přimykali se k nim jako břečťanové úponky k vysokým stromům, vykupovali osvobození za nesmírné úplatky, kdežto lidé chudí, kteří měli k vykoupení svého žití jen nepatrné prostředky anebo vůbec žádné, byli bezohledně odsuzováni. Proto se také pravda zahalovala živými slovy a výmysly platily leckdy za skutečnost.“¹⁵

Když se později podmínky nelepšily a vesničanům byl znemožněn důstojný život, často docházelo k nejrůznějším sociálním nepokojům. Nejhorší situace byla v Galii, dále v Itálii, severní Africe, Hispánii a kolem Dunaje.¹⁶ Obyvatelé Galie a Hispánie se organizovali do rebelského hnutí *bagaudů*. Toto hnutí získávalo násilím kořist na římském teritoriu a bylo schopno úspěšně svádět boje s Římany. Na

¹¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Toulky minulostí světa III*, s. 147.

¹² BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 62.

¹³ ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*, s. 113, 147.

¹⁴ ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*, s. 113, 147.

¹⁵ MARCELLINUS, A. *Soumrak římské říše*, s. 63.

¹⁶ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 53.

obchodních trasách tak bylo nebezpečno.¹⁷ Z roku 369 máme zprávy od Ammiana o vážném povstání *bagaudů*: císař poslal dvě legie do Galie pod záminkou naléhavé potřeby, neboť jejich věrnost budila podezření. Legie se bála dlouhých cest a číhajících Germánů. Tajně na schůzkách diskutovala o rebelii. Když přišla do Akviley, odřízla ji od světa.¹⁸ Dále píše Ammianus:

„(...)Vzpoureu podporoval domorodý lid z hrůzy, se kterou bylo tehdy ještě spojeno jméno Constantiovo. Jakmile tedy byly uzavřeny brány a zbraněmi vybaveny věže i bašty, připravovali – zatím nevázaně a svobodně – potřebné věci k budoucímu střetnutí. A tímto tak odvážným činem podněcovali italské obyvatelstvo.“¹⁹

2.1.2 Přístup k otrokům

Mezi chudou vrstvu obyvatelstva jednoznačně patřili také otroci, kteří tvořili v římské říši asi polovinu obyvatelstva. Otroci nebyli využíváni pouze soukromníky, ale sloužili také pro potřeby města a chrámu, tzn., že se zvyšovala poptávka po této pracovní síle, což mělo za následek zvýšení počtu lidí, kteří byli uvrženi do otroctví. Otroek nebyl považován za člověka, nýbrž za rovného zvířatům. To byl jeden z důvodů, proč byl otrokovi v některých případech přidělený obojek kolem krku, kde byla napsána jeho adresa a jméno, aby mohl být v případě útěku navrácen majiteli. Jako sankce pro otroka, který se pokusil o útěk, bylo vypálení znamení na čelo. Za předpokladu, že otrokův pán zahynul, nebo proběhl úspěšný útěk, nebylo těžké pro otroka se včlenit do davu chudé vrstvy. Kromě fyzické práce, byl povinen otrok, či otrokyně uspokojovat pánovy sexuální touhy. Přístup k otrokům byl však zcela individuální. Můžeme například zmínit Cicerona, který léčil své otroky za své osobní výdaje a pokud některý z jeho otroků zemřel, tak jeho ztrátu těžce nesl. Objevovaly se také různé případy, kdy byl ochoten otrok za svého pána položit i život. Tento fakt byl však spíše ojedinělý, jelikož se většina otroků ke svým pánům stavěla negativně a chopila se každé příležitosti pomstít se.²⁰ Kvůli nízké loajalitě pak řada otroků musela pracovat v poutech, což znamenalo, že byla jejich výkonnost omezena.²¹ Řada dobových autorů se zmiňuje o násilných trestech a vraždách, které byly na otrocích vykonávány otrokáři. Tresty pro otroky byly individuální, můžeme se dočíst o ukřižování, roztrhání dravou zvěří, či umrskání. Otrokář byl v takové pozici, že

¹⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 37.

¹⁸ MARCELLINUS, A. *Soumrak římské říše*, s. 213.

¹⁹ MARCELLINUS, A. *Soumrak římské říše*, s. 213.

²⁰ ŮROGDI, G. *Tak žil starý Řím*, s. 105-107.

²¹ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 13.

nemohl být omezován žádnými zákony a se svým majetkem si mohl zacházet dle své libosti.²²

Otroci zůstávali pouhým objektem práva, kdy se mohli stát majetkem jiné osoby, ale oni sami nedisponovali privilegiem vlastnit majetek. Otrokovi byla také upřena možnost vstoupit do zákonného manželství. Pokud se vyskytla u otrokáře celá rodina, mohl poslat jednotlivé členy do různých koutů říše, jelikož dle zákona tato rodina neexistovala. Na otroky se nevztahovala ani státní ochrana, a jelikož byl otrok pouhým majetkem, tak v případě zabití či zmrzačení stačilo tuto ztrátu nahradit jiným otrokem. Roku 246 došlo k radikální změně, kdy žádný Říman nesměl otroka svévolně zabít a roku 325 už mohli žít otroci v rodinách. Pozdně antičtí otroci směli mít tzv. *peculium* – pole, dílnu, vlastní finance, které patřily pánovi, ale otrok s nimi mohl nakládat dle svého uvážení.²³ Podle Cicerona si tak snaživý otrok mohl za 7 let našetřit tolik, že si mohl vykoupit svobodu.²⁴ Fakticky ale propuštění na svobodu znamenalo, že otrok dostal od svého pána jako *kolón* kus pole k obdělání, ale zůstával na svém patronovi dále závislý. To jen dokládalo dobový nedostatek pracovních sil v říši.²⁵ Zlepšení životní úrovně otroků mělo jeden pragmatický důvod, války. V Římě byl dostatek otroků do té doby, dokud se Řím mohl pyšnit vítězstvími. Postupem času se toto vojenské privilegium změnilo, Řím přestal dobývat území, nebylo odkud otroky dovážet, což znamenalo, že bylo stále obtížnější a nákladnější si otroka pořídit. Pohled na otroka se rovněž změnil v důsledku pronikající stoické filosofie, která hlásala, že i otrok je člověk. I sám Seneca prohlásil, že otroci mají být považováni za lidi, spolubydlící, přátele, kterým náleží nižší postavení. Nelze je dle něj považovat za nepřátele, nýbrž nepřátele z nich dělají Římané. Je zastáncem toho, že by se s nimi mělo jednat tak, jak bychom chtěli, aby bylo jednáno s námi.²⁶

Otroctví bylo vnímáno jako metla, díky které trpěla svobodná společnost. Potíž byla v tom, že chudí občané byli často nezaměstnaní. Z dlouhodobého pracovního odloučení si lidé špatně zvykali na jakoukoliv práci, jelikož viděli pracovat pouze otroky.²⁷

---

²² ŮROGDI, G. *Tak žil starý Řím*, s. 105-107.

²³ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 24 - 25.

²⁴ ŮROGDI, G. *Tak žil starý Řím*, s. 105-108.

²⁵ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 80.

²⁶ ŮROGDI, G. *Tak žil starý Řím*, s. 105-108.

²⁷ COULANGES, de F. *Antická obec*, s. 333.

2.1.3 Křesťané a otroci

Křesťanství přistupovalo k otrokům odlišným způsobem, než stará náboženství. Staré kultury byly spojeny vždy s politickým občanstvím a sjednocovaly tak občany proti neobčanům, zejména proti otrokům. Na druhé straně se křesťanství stavělo vůči ženám a otrokům stejně, jako k ostatním občanům, což řada pohanských autorů křesťanství vytýkala. Křesťanská církev brala otroky a pány jako jednotné před Bohem. Slavný antiochijský kazatel a patriarcha Ióannés Chrysostomos v letech 398 - 404 objasňoval působnost křtu. Po přijetí křtu se dle jeho učení stává otrok a zajatec svobodným člověkem a občanem církve.²⁸

V křesťanských spisech se přístup k otrokům ze strany křesťanů razantně lišil. Křesťanští ideologové vynášeli do popředí rovnost všech lidí před Bohem, ale na druhé straně povyšovali trpnou poslušnost otroků, ve které se měla spatřovat jedna ze základních křesťanských ctností. Chrysostomos tvrdil, že Bůh stvořil člověka svobodného, ale za své hříchy byl člověk uvrhnut do otroctví. Člověku neškodí fyzické otroctví, ale otroctví hříchu, proto se má snažit oprostít od tohoto hříšného otroctví a to skrze zdokonalování se ve ctnostech, z nichž jedna z nejdůležitějších je poslušnost, takže se má otrok snažit zůstat ve svém otroctví, i když by měl možnost stát se svobodným člověkem. Roku 340 bylo církevním sněmem v maloasijském městě Gangra usneseno, že pokud někdo by nabádal otroka pod záminkou zbožnosti, aby se pokusil utéct, či uniknout z otroctví, či aby nesloužil svému pánovi s ochotou a úctou, měl být proklet. Ideologicky křesťanství nepřistupovalo k otroctví odlišně od pohanství. Křesťanství, stejně jako pohanství, považovalo otroky za lidi, i když níže postavené.²⁹

2.1.4 Senát & aristokracie

Velmi specifickou a významnou roli ve fungování říše měl senát. V době dekadence císařství neměl senát jako celek mocné postavení a jeho význam velmi poklesl, ale jednotliví senátoři nabývali stále větší moci. Z toho důvodu, že císař pobýval převážně v Ravenně nebo Miláně, senát fungoval jako městská rada.³⁰ Senát byl institucí, která vydávala císařovy zákony, nebo vyzdvihovala císařovo jméno, či schvalovala císařovy sochy. Zároveň měl senát pravomoci k volbě úřednictva.³¹

---

²⁸ ČEŠKA, J. *Římský stát a katolická církev ve 4. století*, s. 15.

²⁹ ČEŠKA, J. *Římský stát a katolická církev ve 4. století*, s. 16.

³⁰ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 56.

³¹ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 19 – 20.

Konzulové pocházeli z vyšších vrstev, díky tomu odmítali přijmout do aristokratických kruhů někoho, kdo byl prostého původu. Také aristokraté považovali za samozřejmé, že na ně budou nižší vrstvy pohlížet se značnou úctou.³² Od doby Constantia II. do roku 382 žádný senátor nemusel platit mimořádnou daň a byli osvobozeni od různých povinností vůči státu, označované jako *sordida munera*. Počínaje zmiňovaným rokem 382 platili daně všichni senátoři a od roku 409 jen ti, kteří neměli titul *illustres*. Mezi zvláštní povinnosti senátu patřila tzv. doplňková daň zvaná *gleba* a poplatek *aurum oblativium*. Onen poplatek se měl odvádět při zvolení nového císaře a při každém pátém výročí vlády daného panovníka. *Gleba* byl poplatek ve výši 0,25 – 1 libry zlata za rok (1 libra = 0,32 kg). Přesto tyto poplatky kolem poloviny 5. století byly zrušeny. Od roku 440 se senátorský stav početněji rozrostl a senátorům bylo dovoleno žít mimo obě hlavní města.³³

Na počátku impéria nebylo senátorů mnoho a shromažďovali se v tzv. kuriích. Později bylo senátorů 2 000 a stejný počet ještě v Konstantinopoli. V době rozdělení říše bylo senátorů na šest tisíc. Tito senátoři byli podle pravomocí rozděleni do skupin. Zatímco dvě nižší vrstvy pocíťovali obecné chudnutí, nejvýznamnější vrstva o to více bohatla. Některé prameny hovoří o platu až 4 000 liber zlata za rok, plus příjem v naturáliích. V raných dobách impéria dosahovala mzda stejně postaveného senátora pouhou 1/5. V Římě a v Konstantinopoli platil zvyk, že zvolený konzul pořádal veřejnou slavnost. Za takovouto slavnost se běžně utratilo 4 000 liber zlata. Když pak někdo nabídl poloviční částku, byl vnímán společností aristokratů jen jako středně bohatý.³⁴

Ve 4. st. nosil senátor plátěnou tuniku a navrch vlněnou řízu, která mívala škrobenou kápi, nebo průsvitnou pláštěnku. Barevné vzory zdobily oděv. Ženy se oblékaly do hedvábí se zlatými nitkami.³⁵

Bohatí senátoři se o veřejný politický život příliš nestarali. Dávali přednost zábavě a společenskému životu. Před samotným pádem impéria byli někteří senátoři mocnější než císař. Římská aristokracie pokračovala v tomto stylu života i v době, kdy už byl Řím v plamenech. Jejich bohatství se stalo prioritou před bohatstvím říše. O dvě generace dříve máme dochované informace o tom, že se římská aristokraté vůbec nezneklidňovali politickou situací a nadále nejevili zájem o věci veřejné. I to přispělo

---

³² GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 57.

³³ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 20 – 21.

³⁴ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 57 - 58.

³⁵ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 59.

k pádu říše, jejíž záchraně aristokraté nepomohli, zato honosnými slovy velebili ideu věčného Říma.³⁶ Na druhou stranu, právě díky bohatým aristokratům máme dochovaných řadu dopisů ze 4. a 5. století a byli to právě oni, kteří sehráli významnou roli v zachování historie pro další generace.³⁷

Samotný císař se pokoušel situaci řešit skrze zákony, kdy moc senátorů a patronů měla být omezena, avšak díky větší moci některých senátorů tyto zákony nebyly respektovány. Pozemkoví vlastníci získali rozhodující slovo při jmenování obránců lidu, což byli lidé, kteří měli ochraňovat chudé. Dále byli osvobozeni od odpovědnosti za provinční města, od řady daní a znali triky, jak obcházet platby; nutno dodat, že o to větší byla zátěž chudých.³⁸ Názorným příkladem je situace z 5. st., kterou nám předkládá řecký historik Olympiodóros: když bychom nepočítali cenu neprodané úrody, kterou bychom využili pro soukromou potřebu, tak skutečně rozlehlý velkostatek vynášel 40 kentenariů zlata, střední asi 15 a menší kolem deseti, přičemž jednomu kentenariu odpovídá 100 římských liber, jejichž váha byla 32,7 kg. Právě daně z tak velkých majetků mohly bez problémů plnit státní pokladnu a nemuselo dojít k tak hluboké ekonomické krizi.³⁹

Za doby panování Valentiniana I. se situace nakrátko změnila a mezi aristokraty a vládou panoval otevřený konflikt. Po tomto krátkém období mezi císařem a bohatými panovalo nepřátelství a odpor.⁴⁰ Roku 441 vydal Valentinianus III. novou novelu. Jeho vláda chtěla anulovat všechna privilegia bohatých a zrušit všechny výjimky. Za vybrané daně se měly opravit silnice, hradby, ubytovat vojsko, obnovit poštovní systém a cesty, nebo se z nich měla zaplatit administrativa. Jednalo se o záležitosti, které stát financovat musel, pokud chtěl císař zajistit pořádek v zemi. Valentinianus III. zároveň prohlásil, že čím větší bohatství dotyčný má, tím horlivěji by své povinnosti měl plnit. Avšak to již bylo v době, kdy měli senátoři dostatek moci na to, aby zůstali chladní vůči císařovým výhružkám. Nutno také zmínit, že se tak nezachoval každý.⁴¹

---

³⁶ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 60 - 61.

³⁷ BROWN, P. *The World of Late Antiquity; From Marcus Aurelius to Muhammad*, s. 30 – 32.

³⁸ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 62.

³⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 22.

⁴⁰ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 63.

⁴¹ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 22.

Jakmile západořímská říše padla, v Galii se pozemková aristokracie poddala vlivu Germánů, kteří přejali prvky zárodečného feudalismu a senátoři navázali s pokořitelem Říma (Odoakerem) výborné vazby.⁴²

2.1.5 Byrokratizace

Dědičný princip v administrativě šířil desintegraci ve státní správě. Muselo tak logicky dojít k nějakým změnám. Počátkem 4. st. začala vznikat nová úřednická šlechta. V praxi to znamenalo, že císař nebyl vázán na nepřátelské dědičné aristokraty, ale dosazoval si do státní správy své vlastní úředníky. Navzdory tomu, že Valentinianus I. podřídil své úředníky tvrdé disciplíně, ani oni nedokázali zastavit korupci a byrokracii. Pracovník civilní správy měl povinnost sloužit armádě, například zajišťovat jí lidské, nebo finanční zdroje. Poněvadž požadavky stále rostly, rostlo i úřednictvo, které je muselo uspokojovat.⁴³ Státní úředníci nedisponovali příliš dobrým platem, proto přijímali úplatky, když jim byly nabídnuty. Nekontrolované bujení zkorumpované a neschopné byrokracie mělo fatální následky. Jakékoliv snahy o zlepšení zákonů či vyhlášek byly neúčinné a chodu společnosti se nějak zvlášť nedotkly. Císaři dokonce hrozili vyhnanstvím, pokutami, mučením, nebo i smrtí.⁴⁴

Takovouto situaci císaři museli řešit snad jedinou možnou cestou – reorganizací administrativy. Od 4. st. ovládalo impérium celkem 100 provincií, v každé byl jeden správce. Takový počet ale panovník nebyl schopen kontrolovat. Byly proto vytvořeny dva další stupně řízení, které měly kontrolu usnadnit. Hovoříme zde o tzv. vikářích, kteří byli rozděleni do třinácti diecézí. Mezi ně bylo všech sto provincií rozděleno. Dalším stupněm jsou prétorští *praefekti* (byli nejdříve tři, později čtyři), kterým bylo podřízeno všech 13 diecézí. Každá prétorská *praefektura* měla v čele svého vlastního *praefekta*. *Praefekti* byli mocní hodnostáři, kteří udržovali úzké vazby s císařským kabinetem (konzistoři) a vládli nad svěřenými teritorii. Mimo jiné se také starali o soudnictví a finance.⁴⁵

Nejvyšší úřad, tzv. *quaestora sacri palatii*, patřil ke dvoru a jednalo se o kancléře, který spadal pod samotného císaře. Jeho pravomoci byly nesmírně široké, neboť rozhodoval o formulování zákonů, předsedal císařské radě, řešil soudnictví, vydával dekrety a podobně. Dalším nejvyšším úřadem dvora byla funkce *magistra*

---

⁴² GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 64.

⁴³ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 73 - 74.

⁴⁴ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 75.

⁴⁵ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 77.

officiorum, ten se staral o císařovy kanceláře a zároveň velel oddílům imperátorovy gardy a úředníkům, známým jako *agentes in rebus*, kteří měli na starosti obyčejné správní záležitosti. *Comes sacrarum largitionum* byl hodnostář, který spravoval státní pokladnu, daně a dílny, vyrábějící drahé oděvy a zbraně. Podobnou funkci také zastával *Comes rei privatae*, který se ovšem soustředil pouze na soukromé finance a osobní zisky císaře. Císařův komoří *primicerius sacri cubiculi* se pravděpodobně staral o císařovu šatnu, jeho soukromí a byl jakýmsi obřadníkem. Pravomoci komořího nám ale nejsou zcela známy, neboť se několik listů z pramene zvaného *Notitia dignitatum* ztratilo. Tento pramen byl vypracován úředníky, kteří bývali označováni jako *notarii*, tzn. rychlopisci. Ti sepisovali protokoly, seznamy a podobně.⁴⁶ V roce 317 nebo 318 byl Constantinem reformován i úřad *praefectura praetorio* a *praefektové* tehdy natrvalo ztratili vojenské vedení. Jejich kompetence byly rozsáhlé, obsahovaly např. udržování pořádku, sekundární zákonodárství, soudy, státní poštu, státní stavby, obchod, školství, mzdy, zásobování, zbroj a mnoho dalších.⁴⁷

Čelní místa v úřadech byla natolik žádaná, že byl panovník donucen zkrátit lhůtu povinné služby na jeden rok, aby uspokojil co nejvíce uchazečů o tato místa. Mnozí úředníci obvykle nestáli o samotný úřad, nýbrž chtěli získat výhody, které byly s touto funkcí spojeny. Z toho důvodu občané stáli o titulární hodnosti, které často získávali díky úplatkům, či protekci. Jejich nositelé pak vlastně fyzicky úřady ani nezastávali, ale pokrytecky čerpali jejich výhody na úkor říše.⁴⁸ Častá výměna úřednictva sice mohla uspokojit konkrétní jednotlivce, ale do říše vnášela jen neustálé změny a chaos. Opačný přístup mohl částečně vyvést říši z krize. Vhodným řešením mohlo být zredukování počtu samotných úředníků, které by ulevilo státní ekonomice a samozřejmě umožnilo efektivně čelit korupci.

2.1.6 Křesťané a povolání

Křesťanská víra zakazovala povolání, která sváděla k ziskuchtivosti a nesloužila k dobru bližních. Tento zákaz se dodržoval jen v počátcích a postupně se žádalo jen od kleriků, aby se zdržovali zaměstnání se špatnou pověstí. Z historických zdrojů je

---

⁴⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 12 – 14.

⁴⁷ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 75.

⁴⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 12 – 14.

známo, že afričtí biskupové se zabývali obchodem a peněžnictvím. Obchod byl časem křesťanům dovolován, pouze byla zakázána lichva.⁴⁹

2.2 vojenské problémy Říma

Limes Romanus alias římské hraniční pásmo oddělovalo civilizovaný svět od barbarského etnika. Bylo chráněno systémem opevnění, jejichž charakter vyplýval z povahy terénu a potřeb. Skládalo se z věží, palisády (či zdí) a obranných valů. Římané se považovali za pány i těch území, která ležela za jejich hranicemi. Když zrovna mužstvo neplnilo vojenskou povinnost, byli vojáci využíváni ke stavbě opevnění, silnic, mostů apod. Armáda vlastními silami rovněž zajišťovala materiál jako cihly, vápno, nebo dřevo. Působnost vojenských oddílů byla v tomto ohledu pro říši zejména na konci principátu velkým přínosem.⁵⁰ Expanze říše reálně končí 1. stoletím a sílící nájezdy barbarů na konci 2. st. donutily impérium k defenzivě. Proto byla nutná reforma vojska. Septimus Severus tak založil tři nové legie a celkově tak zvýšil sílu vojska na 33 legií (o 10%), ale stále to nestačilo na úspěšnou obranu hranic.⁵¹ Septima Severa můžeme označit jako posledního panovníka, který ovládal armádu. Počínaje vládou a následnou smrtí jeho nástupce Severa Alexandra (+235), jež byl zabit vojskem, se říše ocitla v hluboké krizi a v praxi armáda ovládala císaře.⁵²

Ve 3. st. byla situace navíc zhoršena vnitřními uzurpátory. Následující reforma proběhla za císaře Galliena. Byla rekrutována jízda a císař pokračoval v přeměně statické defenzivní armády v mobilní vojsko. Pěchota tak již nebyla závislá na své mateřské legii. Gallienova reforma zlepšila vojenskou složku říše, ale stabilita byla navrácena až za vlády Diocletiana. Ten posílil jak hranice, tak vojsko. Armáda byla zdvojnásobena na 66 legií, které byly rozmístěné podél hranic na klíčových místech a byly doprovázeny jízdou. Vytvořil dvě nové legie připojené do *comitatus*. Některé prameny hovoří, že vojenská síla Říma mohla za Diocletianovy vlády čítat zhruba 390 tisíc mužů, avšak jiný pramen podává informaci o 645 tisících mužích.⁵³ Za doby Constantina I. měl stát k dispozici okolo stovky legií.⁵⁴

Neobyčejný historický pramen *Seznam všech úřadů* zvaný *Notitia Dignitatum* poskytuje přehled o vojsku a administrativnímu systému na přelomu 4. a 5. století.

⁴⁹ ŘÍČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 110.

⁵⁰ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 38 - 40.

⁵¹ ADKINS, L., ADKINS, R. A. *Antický Řím*, s. 55.

⁵² BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 124.

⁵³ ADKINS, L., ADKINS, R. A. *Antický Řím*, s. 55.

⁵⁴ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 42.

Protože se jedná o anonymní spis, je obtížné ho přesně datovat, neboť spis neobsahuje žádná jména, ale pouze funkce úředníků. Gibbon tento spis datuje někdy do období 395 – 407. Z jednotlivých dat můžeme vyčíst, že armáda čítala údajně 554 500 mužů, z nichž slabší polovina spadala pod západ. Považme ale, že hranice západořímské říše byly o značnou část delší, než východořímské. Z pramene rovněž víme, že 194 500 mužů patřilo pod vnitřní říši, zatímco 360 000 spadalo pod ochranu hranic. Přesto s touto hodnotou musíme nakládat opatrně, neboť se doboví autoři názorově lišili a my nevíme, pro jakou oblast jsou čísla platná. Jistě ale víme, že tento pramen vznikl ve východořímské části.⁵⁵ Pokud by byl údaj správný, znamenalo by to, že vojenská síla impéria byla dvakrát větší, než tomu bylo před dvěma stoletími. Nepochybně k tomu také napomohlo najímání žoldnérů. Podle všech předpokladů taková vojenská síla měla na odrazení barbarských nájezdů stačit. Barbarská vojska rozhodně nebyla větší, než v dřívějších dobách, kdy jim dokázali Římané úspěšně čelit. Alarich I. mohl velet snad čtyřiceti tisícům válečníků, Geiserich dvaceti tisícům a alamanské kmeny v 60. letech 4. století nepřesahovaly deset tisíc mužů.⁵⁶

Začátkem 4. století došlo k definitivnímu rozdělení armády na dvě skupiny: *limitanei* (hraniční posádka, často barbaři) a *comitatenses* (elitní jednotky).⁵⁷ Velikost legie byla zmenšena z původních pěti tisíc na zhruba jeden tisíc. Armáda 4. století byla určena na válčení v poměrně malém měřítku. Jinými slovy, vojsko bylo separováno do mnoha oddílů a menších polních armád.⁵⁸ Constantinus I. totiž úmyslně stáhl část jednotek z hranic, aby mohl mít k dispozici mobilnější vojsko, které by efektivněji reagovalo na jakýkoliv lokální germánský vpád, zatímco zbytek vojska zůstal v táborech. I po Constantinovi I. měli císaři tendenci orientovat se na mobilní vojsko a proto docházelo ke globálnímu rozdrobení armády a k celkové ztrátě kontroly, ačkoliv síla imperiální armády měla vyšší obranný potenciál.⁵⁹

Podle britského historika Adriana Goldsworthyho byla přesto armáda ve 4. st. a na počátku 5. st. v dobré kondici a pokud se Římané rozhodli bitvu vyhrát, obvykle se tak stalo, nepočítaje však bitvu u Adrianopole. Katastrofa, která se tehdy Římanům stala, bývá často přeháněna a v žádném případě to neznamenovalo, že by byla armáda

---

⁵⁵ HALSALL, Paul. *Medieval Sourcebook: Notitia Dignitatum (Register of Dignitaries), c. 400* [online], ©1998. [cit. 28. 2. 2016]. Dostupné z: <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.asp>.

⁵⁶ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 29.

⁵⁷ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 286.

⁵⁸ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 286.

⁵⁹ ADKINS, L., ADKINS, R. A. *Antický Řím*, s. 55.

v degradaci. Armáda byla po celou dobu existence říše postavena na morálce, výcviku, disciplíně, motivaci a výzbroji.⁶⁰

Početné skupiny obyvatel byly od branné povinnosti osvobozeny, neboť to umožňoval zákon a někteří občané nebo poddaní se mohli od povinnosti bránit svou vlast vykoupit.⁶¹ Odvody padaly obvykle na drobné rolníky a venkovany mezi 19 – 35 lety. Odpor k odvodům vyústil k přísnější státní disciplíně a dodržování pravidel.⁶² Historik Ammianus Marcellinus popsal situaci o odvodech. Píše, že se lidé odvodů natolik vyhýbali, že se záměrně mrzачili a usekávali si prsty. Takový počin následně trestal císař upálením.⁶³ Od 4. století byla služba v armádě pro syny vojáků povinná, což znamenalo zvýšení tlaku na mužské potomky vojáků. Počínaje 5. stoletím toto platilo i v civilním zaměstnání a každý občan měl své dědičné místo, ke kterému se vázaly povinnosti vůči státu. Možnost sociální mobility se tak definitivně vytratila.⁶⁴ V roce 440 a 443 se už s žádnými odvody nesetkáme, protože občan měl povinnost bránit nanejvýš své město. Nemohla – li vláda získat od pozemkových vlastníků rekruty, alespoň jim uložila náhradní válečnou daň 25 zlatých za každého neodvedeného venkovana.⁶⁵

Častým jevem v armádě byla dezerce. Občan, který skrýval dezertéra, riskoval polovinu svého majetku. Aby se dezertéři lépe poznali, při nástupu do služby se jim na kůži vypalovala znamení. Největší proces dezerce následoval po bitvě u Adrianopole roku 378.⁶⁶

Od doby, kdy slovo Říman bylo synonymem vojáka, se změnilo mnoho. Za vlády Valentiniana I. byl Říman oproštěn nosit zbraň. Když se roku 440 toto nařízení vrátilo do původní podoby, jednalo se o jakési pozdní a zoufalé opatření.⁶⁷

Obrana vlasti tak spadala pod kompetence barbarských žoldnéřů.

2.2.1 Křesťané a armáda

Většina lidí vykonávala pro stát službu ve vojenství, či jako úředníci. Křesťané se zde všude setkávali s pohany a s jejich zvyky a s tvrdostí při soudním a trestním řízení. Proto se i křesťané snažili vojenské a státní službě vyhýbat. Úředníci a vojáci,

---

⁶⁰ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 302.

⁶¹ GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, s. 140.

⁶² GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 31.

⁶³ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 33.

⁶⁴ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 19.

⁶⁵ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 32.

⁶⁶ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 34.

⁶⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 33.

kteří byli křesťany, církev žádala, aby z těchto zaměstnání odešli. Avšak v mnoha případech se stávalo, že se křesťanům vycházelo v armádě vstříc, aby nedošlo k dotčení jejich víry. Již za vlády Marca Aurelia byli křesťané ve vojsku a jejich počet se rozrůstal.⁶⁸

2.2.2 Barbaři

Barbaři usazení na římském území (alias *foederati*) byli poměrně oblíbeni, neboť městští vojáci a venkovani byli na jednu stranu v bitvě nepoužitelní, na druhou stranu by se tím podlomila ekonomika. Ačkoliv se z říše vždy ozývaly pochybnosti nad barbarskými vojáky ve službách Říma, které vedly k poklesu výkonu armády, těžko bychom hledali důkaz o tom, že by byl barbarský voják méně loajální, nebo méně výkonný, než rekrut z provincií.⁶⁹ Přesto řecký filosof Synesios a někteří další doboví autoři poukazovali na to, že barbaři nedbali na římské zákony a snažili se zejména o zmocnění bohatství obyvatel říše, ke kterému cítili nenávist a pohrdání. Dle Synesia chyběla barbarům skutečná statečnost a tak nabádal Theodosiova syna, aby stanul v čele římské armády složené jen z Římanů a postavil se barbarům, kteří hanobí důstojnost říše.⁷⁰ Synesios dokonce napsal, že je marné svěřit ochranu stáda stejným vlkům, kteří je napadají.⁷¹ Zčásti podobný názor má i český historik Josef Češka, který uvádí, že *foederati* sice respektovali pouze císaře jako největší autoritu, ale v praxi poslouchali jen své krále a ti si podmínky své služby vykládali podle svého, nikoliv tedy podle římského řádu.⁷² Historička J. Bednaříková je názoru, že bez barbarizace armády římské impérium nebylo schopno přežít.⁷³ Barbarizace armády je věčné téma diskuzí mnoha historiků. Objektivně ale můžeme říci, že bez žoldněřů by říše pravděpodobně zanikla již někdy ve 4. století a využití barbarů bylo nezbytným krokem.

Barbaři byli říší využíváni převážně k obraně svých hranic a pohraničních oblastí. Svou pomoc impériu poskytovali na základě jakési mezinárodní smlouvy a *foederátního* platu. Prvními barbary označovanými jako *foederati* byli kolem roku 376 - 382 Vizigóti. Na jedné straně je můžeme považovat za obránce říše, ačkoliv na druhé

---

⁶⁸ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 109.

⁶⁹ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 286

⁷⁰ GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, s. 140.

⁷¹ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 36 - 37.

⁷² ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 148.

⁷³ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 33.

straně představovali hrozbu, neboť pokud jim nevyhovovali stanovené podmínky, plnili římská území (viz příloha č. 4).⁷⁴

Vzhledem k problémům se získávání rekrutů bylo Theodosiovo nahrazování římských vojáků Germány jediným řešením. Tito Germáni nebyli nepřáteli, naopak se ke službě hlásili s nadšením a viděli v ní šanci v kariéře. Společně s Góty se brzy stali pro říši jádrem vojenských sil. Ačkoliv tito barbaři byli loajální, římsští občané to s nelibostí přijímali.⁷⁵

2.3 Římská politika

V římské společnosti převládala ideologie světovlády, jejíž součástí byla víra ve věčnost. Ta vytvářela (alespoň do dob principátu) silný základ pro římský patriotismus. Idea světovlády zdůrazňovala globální i individuální heroické činy národa i občana.⁷⁶ Nepochybně jedním ze základních pilířů římské světovlády bylo přesvědčení, že Římané, jakožto národ, mají božský původ. Tento původ je inspirován legendou o trojském hrdinovi Aeneovi a bohyni Venuši. Tato víra dodávala Římanům patřičné sebevědomí a eliminovala pocit méněcennosti. Zmíněný patriotismus byl základem římského sebevědomí. Vybízela každého občana k povinnosti upřednostňovat zájmy státu před zájmy osobními.⁷⁷

Za jednu z nejhorších dob římské říše bývá označováno období vojenských císařů, datováno lety 235 – 284. V praxi se jednalo o hlubokou krizi vládního systému, kterému později chtěl Diocletian zabránit. Tato éra je charakteristická frekventovanou výměnou ambiciózních důstojníků, kteří organizovali povstání a palácové revolty.⁷⁸ Detailní popis zpracoval český historik Josef Češka v díle *Zánik antického světa*.⁷⁹ Jejich cílem bylo dočasně se ujmout vlády. Takových jedinců, kteří se pak prohlašovali za císaře, bylo nespočet. Konflikty, které vznikaly mezi legitimními vládci a těmito důstojníky, znamenaly obrovské lidské a finanční ztráty, občanské války, zruinované hospodářství. To se bez pochyby promítlo do dalšího oslabování impéria, protože zmíněné problémy rapidně narušovaly státní bezpečnost. Během čtyř století říše (do zániku) nebylo desetiletí, kdy by se neobjevil nějaký uchazeč trůnu. Často se střídající vojenští císaři pak zanedbávali říši, protože neměli ani kdy se

---

⁷⁴ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 34.

⁷⁵ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 36 - 37.

⁷⁶ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 41.

⁷⁷ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 45.

⁷⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 16.

⁷⁹ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 17 – 19.

zabývat otázkami hospodářské politiky. Jejich hlavní pozornost poutalo plnění stále těžších vojenských operací. Protože byla říše natolik rozrostlá a její obrana vyžadovala permanentní pozornost, císař jezdil od hranice k hranici odrážet nepřátele, pakliže se tam vůbec dostal.⁸⁰ Vnitřní mír říše skutečně panoval jen po krátké období. Od dob Constantinových se během 150 let našlo v impériu přes 80 generálů, kteří se nechávali oslovovat císařským titulem. Jen za Valentianovy dynastie bylo celkem 13 pokusů o převrat, avšak nikdo neuspěl.⁸¹

Dominát je taková forma politického uspořádání, kdy má panovník absolutní moc a císař již není povinen se dělit o vládu se senátem, jako tomu bylo v období principátu. Je charakteristický zejména zrušením rozdělení provincií na senátní a císařské, rozdělení, které bylo platné od roku 27 př. n. l. Výše uvedenou formu vlády zavedl Diocletian svým nástupem vlády roku 284.⁸² Uvědomoval si totiž, že všechny složky římské společnosti jsou ochotny po krizi ve 3. století akceptovat i tvrdá opatření, pokud v pozadí stojí vidina mírových podmínek. Jedinou reálnou cestou proto bylo posílení císařské moci, jejíž aplikací mohl prosadit své zájmy a zasáhnout do sfér politických, administrativních, hospodářských a ideologických.⁸³

V historii římské říše tomu ale nebylo vždy tak, že vládl jen jeden panovník. Za vlády Diocletiana, tj. na konci 3. st., byl vytvořen vládní systém, označovaný jako tetrarchie (viz příloha č. 1), čili vláda čtyř. Tetrarchie měla symbolizovat jednotu a vzájemnou sympatii. Říše byla nejen rozdělena (nikoliv hranicemi jako roku 395) na západní a východní část, kde byl v čele vyšší císař, známý jako *augustus*, ale také každá část měla navíc svého podřízeného spoluvládce, označovaného jako *caesar*.⁸⁴

Z geopolitického úhlu nemuselo jít o špatný záměr, měla se zvýšit obranyschopnost proti barbarům a celková organizace. Diocletianovo řešení bylo bezpochyby idealistické, možná dokonce utopistické a jeho záměr byl silně kontraproduktivní, neboť pak docházelo k zbytečným konfliktům mezi panovníky uvnitř říše, zatímco svoje vnitřní poměry měla primárně stabilizovat, aby mohla čelit konfliktům vnějším. Způsob vlády mohl fungovat krátkodobě, ale ne dlouhodobě. Je zřejmé, že se počátkem 4. st. po Diocletianově smrti tento systém musel ocitnout v chaosu.

---

⁸⁰ ÜRÖGDI, G. *Tak žil starý Řím*, s. 41.

⁸¹ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 26 - 27.

⁸² BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny Římské říše*, s. 515.

⁸³ BURIAN J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*, s. 664.

⁸⁴ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny Římské říše*, s. 515.

Protože pak v Africe tamější vládce odmítl dodávat obilí do Itálie a ta byla závislá na importu z provincií, ocitl se Řím bez obživy a docházelo tak k hladovým bouřím, přičemž jedno povstání stálo Řím údajně 6 000 obětí.⁸⁵

Za doby Diocletiana a Constantina I. proběhla reorganizace správy celé říše, která byla rozdělena na 4 *praefektury* – Galskou, Italskou, Illyrskou a Oriens. Každou *praefekturu* spravoval úředník s titulem *praefectus praetorio*. Nejednalo se již o velitele císařovy gardy, ale o ryze civilní úředníky. Každá *praefektura* se rovněž separovala na *dioecesis* (diecéze), jichž bylo v říši nejprve 12 a později 15.⁸⁶ Ke každé části impéria patřily dvě *praefektury*. Do západní první *praefektury* spadala Itálie, severní Afrika, Illyricum a do druhé západní *praefektury* Galie, Rýnské provincie, Británie a Hispánie. Mauritanie byla rozdělena mezi obě (viz příloha č. 2 a 6).⁸⁷

Constantin Veliký sice dokázal na třináct let sjednotit říši, ale když roku 337 zemřel, propukl boj mezi jeho třemi syny. Roku 350 se dožil jen jeden z jeho synů, Constantius, ale ani on nezvládl sám vládu nad celou říší a potřeboval spoluvládce, jímž prohlásil svého syna Galla, ale už v následujícím roce ho nechal zavraždit. Do samotného zániku říše nacházíme řadu podobných scénářů v soupeření o moc v říši, které si nejen vyžádaly mnoho lidských obětí, ale znamenaly chaos, ve kterém nebylo možné zajistit stabilitu. Jistě, obdobné to bylo u jiných národů, ale Řím v tomto směru nenacházel konkurenta.⁸⁸

Když pak roku 402 byl Honorius obklopen Alarichem v Miláně, přesunul své sídlo do Ravenny, města, které bylo svou geografickou a praktickou (bažiny) polohou téměř nedostupné. Počínaje tímto momentem se císaři přestali účastnit bitev, což oslabovalo morálku vojska na bitevním poli. Informace o vnějším světě měli zprostředkované skrze své dvořany a zástupce.⁸⁹

2.3.1 Pozice císaře

Třetí století je charakteristické změnou sociálního profilu vladaře. Když bychom se podívali zpět do prvního a druhého století, zjistili bychom, že všichni panovníci pocházeli ze senátorských kruhů, z nichž zvolený císař reprezentoval

---

⁸⁵ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 49.

⁸⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 15.

⁸⁷ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 77.

⁸⁸ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 284.

⁸⁹ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 84 - 85.

senátorskou elitu. Během 3. st. se situace změnila v reakci na nové události v Evropě a na císaře byl kladen požadavek vojenských zkušeností.⁹⁰

Koncem 3. století byla pozice císaře natolik oslabena, že ohniskem veškeré politické a mocenské činnosti byla armáda a panovník byl na ní závislý. Panovník si zpravidla udržel vládu tak dlouho, dokud byl schopen udržet si loajalitu tak velkého vojska, aby případně odrazil potencionálního soupeře. Samotné riziko bylo pro císaře ve 3. a 4. století tak vysoké, že raději sami trávili čas na taženích a spravovali záležitosti, které běžně měli na starost provinční guverněři, než aby svěřili tisíce vojáků svým důstojníkům. Stát se císařem bylo rozhodně jednodušší, než si tuto pozici udržet.⁹¹

Císař žil obvykle izolovaně od dění kolem sebe a svých poddaných. Osobnost císaře za dob dominátu (284 – 476) byla nesmírně povznesená a nedostupná. Císař byl považován za božského zástupce na zemi. Jeho pravomoci byly neomezené, mohl vykonávat činy spravedlivé i nespravedlivé a zastával svrchovanou zákonodárnou moc, vrchní vojenské velení a rozhodoval o veškeré administrativě a soudnictví. Vše, co s ním bylo spjaté, bylo považováno za posvátné.⁹² Od počátku dominátu užíval oficiálně císař titul *dominus et deus*.⁹³

„(Diocletianus) jako první ze všech po Kaligulovi a Domitianovi svolil k tomu, aby ho na veřejnosti oslovovali „pane“, aby mu vzdávali božské pocty a nazývali ho Bohem.“⁹⁴

Cílem císaře bylo vystupovat jako pán vůči svým poddaným, nikoliv tedy jako první mezi rovnými.⁹⁵ Císařovo postavení bylo za dob dominátu navíc podpořeno novými odznaky moci, jako císařský diadém, nebo žezlo a model zeměkoule, na němž se nacházel buďto kříž, nebo soška bohyně Niké. Při audienci císaře bylo nutno striktně dodržovat standardy ceremoniálu, návštěvník musel padnout před císaře na kolena a políbit cíp jeho purpurového pláště. Tento plášť rovněž reprezentoval symbol císařské moci.⁹⁶ Bylo přísně řečeno, kdo se může jeho roucha dotknout a kdo mu může složit hold. Kdo nemohl, tak svou úctu prokazoval hlubokým klaněním.⁹⁷

⁹⁰ LEE, A. D. *From Rome to Byzantium AD 363 to 565*, s. 3.

⁹¹ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 283.

⁹² BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 11 – 12.

⁹³ Dominus = „Pán“, deus = „Bůh“. BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny Římské říše*, s. 515.

⁹⁴ HÉRÓDIANOS, *Řím po Marku Aureliovi*, s. 251.

⁹⁵ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 28.

⁹⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 30.

⁹⁷ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 283.

Dvůr cestoval společně s císařem. Nejvíce ale pobýval v Trevíru (Treveri) a Miláně (Mediolanum), které učinil svým hlavním sídlem.⁹⁸ Z důvodu, že císař cestoval do Říma jen zřídkakdy, tak Řím začínal pomalu ztrácet na významu a jeho role byla v pozdější fázi už jen „symbolická“.⁹⁹

Většina císařů pozdní éry říše fakticky nepatřila k silným panovníkům a skutečná moc spočívala prakticky v rukou armády a důstojníků. Dříve obecně platilo, že každý nový panovník byl vybírán senátem a musel získat nadpoloviční většinu hlasů. Od 3. století byl císař vybírán vrchními důstojníky v armádě, či pretoriánskou gardou, která sloužila k ochraně vladaře. Když byl pak zvolen nový císař, automaticky se očekávalo, že vrchní důstojníci budou zahrnuti počtami, povýšeními, nebo finančními odměnami.¹⁰⁰ Bezpečnost říše a císařů tak z určité části závisela na odměnách, poskytovaných důstojníkům. Pakliže se stalo, že vrchní důstojníci nebyli zaplaceni, docházelo k revoltám proti císaři. Finance ovšem nebyly jediným faktorem loajality, stejně důležitým také byla osobnost samotného císaře.¹⁰¹ Tento jev je zapříčiněn mimo jiné i tím, že principát nikdy nevyvinul jasný systém následovnictví. Císaři do dob Marka Aurelia neměli syny, kteří by převzali vládu. Proto panoval zvyk svého nástupce adoptovat. Mezi pozicemi císařových podřízených také nikdy nebyla ustanovena žádná uznávaná hierarchie.¹⁰²

Když bychom nahlédli do paláce císaře, najdeme zde přibližně tisíc holičů, tisíc číšníků a tisíc kuchařů. Ačkoliv se může jednat o nadsazená čísla, i přesto vypovídají o velmi vysokém nadstandardu císařského života. Císař si ve svém paláci potrpěl na přepych a hostiny. Paláce krášlily mramorové desky a ozdoby ze zlata. Objednávaly se nejvybranější pochoutky, uspokojující spíše pýchu než chuť, například ptáci z nejdlejších krajů, ryby z nejuvzdálenějších moří, čerstvé ovoce v každé roční době, apod. Výdaje na služebnictvo byly dokonce ještě vyšší, než na legie. Díky této rozmařilosti byl císař chudým obyvatelstvem neoblíben. Julián (Apostata) se pokusil situaci zlepšit, propustil zástup otroků a sluhů, snažil se pomoci chudým a vymýtit hrabivé zlořády, které často čekal soud a smrt, nebo vyhnanství.¹⁰³ Jeho sociální politika ve 2. polovině 4. století si kladla za cíl podělit se o majetek se všemi řádnými občany a chudině zajistit životní minimum. Naléhal také na zámožné

⁹⁸ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 82 - 83.

⁹⁹ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 283.

¹⁰⁰ GOLDSWORTHY, A. *Ve jménu Říma*, s. 283.

¹⁰¹ HARRIES, J. *Imperial Rome AD 284 to 363*, s. 10.

¹⁰² BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny Římské říše*, s. 469 - 470.

¹⁰³ GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, s. 132.

aristokraty, kteří si však celé své bohatství chtěli udržet. Julián ovšem vládl necelé tři roky.¹⁰⁴

2.4 Ekonomika Říma

Už na konci 1. poloviny 3. století se impérium zmítalo v ekonomické krizi a říše upadla do nerealizovatelných problémů. Řada dnešních moderních ekonomů na základě rozboru dat z tehdejší doby hledala východisko z tehdejší krize, přesto ale nikdo nenašel aplikovatelnou a účelnou metodu, jak mělo tehdy impérium postupovat.¹⁰⁵

Potíže impéria se prohloubily kvůli morové nákaze v Itálii a v městech mimo ni. Podle odhadů z poloviny 3. století trvala epidemie okolo dvaceti let¹⁰⁶ a uvádělo se, že denně zemřelo v Římě až 5 000 osob, v Alexandrii celkem až 2/3 obyvatelstva. Kvůli problémům s dopravou musely být potraviny často přesměrovány a v lokálních centrech docházelo k hladomoru.¹⁰⁷

S ubývajícími výboji slábnul import zajatců a již za principátu mnoho ubylo. Signifikantně to okusila ekonomika až za dob dominátu, kdy se zbídačené hospodářství ještě více zhoršilo. Počet otroků se doplňoval jen stěží. Od konce 2. století máme zprávy o degradující ekonomice, která se rozšířila o monetární krizi. Celé druhé století jsou ceny produktů relativně stabilní, nicméně již ve třetím století rostou ceny i u základních potřeb.¹⁰⁸ Například modius pšenice (asi 8,6 kg) stál okolo roku 150 přibližně dva sestercie, zatímco za 150 let už stál 400 sesterciu. Nominální hodnota se tak zvýšila dvěstěkrát.¹⁰⁹ Za panování Caracally dochází ke stažení zlatých mincí z oběhu a devalvaci stříbrných mincí. Proto došlo (r. 215) k reformě a stříbrné mince (denarius) byly obohaceny o měď (antoninianus) a postupně se velikost mincí začala zmenšovat. Na konci 3. století tvoří hodnota antoninianu 2x více, než denaria a samotné jádro je jen z mědi, které je jen zanedbatelně potaženo stříbrem. Tyto změny vyústily v oslabenou kupní sílu císařských mincí a mince ztrácely nominální hodnotu. Kupci tak nebyli ochotni za ně prodávat zboží a staré mince se postupně vytrácely. Situaci nezlepšily ani reformy v roce 274, kdy se hmotnost antoninianu více než

---

¹⁰⁴ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 130.

¹⁰⁵ ZAMAROVSKÝ, V. *Dějiny psané Římem*, s. 224.

¹⁰⁶ Ačkoliv Eusebius tvrdí jen v letech 250 – 265. EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 200.

¹⁰⁷ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny Římské říše*, s. 471.

¹⁰⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 21.

¹⁰⁹ BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny Římské říše*, s. 471.

zdvojnásobila.¹¹⁰ V roce 275 se inflace zvýšila natolik, že spotřební ceny byly desetkrát dražší, než tomu bylo před necelými dvaceti lety. Hlavní zátěž celé ekonomiky představovala přibližně půlmilionová armáda, jejíž financování mnohonásobně převyšovalo příjmy z daní. Civilní obyvatelstvo muselo poskytovat armádě potraviny, šat i zbraně - a to nejprve v rámci prodeje, později muselo dávat zdarma, co bránilo rozvoji řemesel i obchodu.¹¹¹

Hlavní příjem pro státní rozpočet představoval daňový systém, který byl v římském prostředí z 90% založen na zemědělství.¹¹² Systém platby daní byl sice pečlivě propracovaný, přesto narážel na různá úskalí.¹¹³ K úspěšné existenci říše bylo zapotřebí stále více zásahů do sociálních a ekonomických sfér státu. Diocletian s Constantinem velmi dobře věděli, že ekonomika je hlavním zdrojem materiálního základu pro zabezpečení vnitřní stability impéria (politický faktor, administrativní, vojenský). Proto jejich největším ekonomickým cílem bylo zabezpečit efektivitu hospodářství a dlouhodobě ji stabilizovat na potřebné úrovni. Z tohoto důvodu se oba uchýlili k několika reformám.¹¹⁴

Za panování Diocletiana vznikl nový daňový systém. Pozemky byly rozděleny podle rozlohy (*iugum*), kvality a tzv. *capita* (počtu hlav), což znamenalo množství pracovníků, kteří se na obdělávání půdy podíleli, přičemž 2 ženy byly brány jako 1 *caput*. Ze všech těchto vstupních parametrů se kalkulovala daň.¹¹⁵ Paradoxem tohoto systému byl fakt, že ten, kdo obdělával větší rozlohy s rozumným počtem otroků, byl na tom lépe, než rolník mající početnou rodinu a malou rozlohu půdy, neboť statkář, který svou půdu jen pronajímal kolónům, platil pouze daň z rozlohy. Každý *kolón* tedy platil *capitatio* (daň z hlavy) za sebe. Do celého systému promlouval i faktor, že děti byly považovány za zdanitelnou jednotku od svých dvanácti nebo čtrnácti let a ve věku 65 let byl Říman od daní osvobozen.¹¹⁶

Za těchto podmínek se mnoha menším a středním statkářům zkrátka nevyplatilo půdu obdělávat, neboť půda neposkytovala ani zisk, ani často nedokázala zajistit obživu pro statkářovu rodinu. Proto v celém impériu rostla rozloha neobdělané půdy. Tento fenomén se označuje jako *agri deserti*. Zapomínat nesmíme ani na vpády

---

¹¹⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 21.

¹¹¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Toulky minulosti světa III*, s. 170.

¹¹² BROWN, P. *The World of Late Antiquity; From Marcus Aurelius to Muhammad*, s. 12.

¹¹³ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 31.

¹¹⁴ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 146.

¹¹⁵ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 147.

¹¹⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 31.

barbarů, které měly značný podíl na zničení polí a vinic.¹¹⁷ Diocletian také zavedl edikt o nejvyšších cenách a mzdách, ve kterém striktně stanovil maxima cen a kdo jej porušil, měl být trestán smrtí.¹¹⁸

Okolo roku 314 zavedl Constantinus I. i daň živnostenskou, která platila pro řemeslníky. V komparaci se zemědělskou daní měla daleko menší význam pro státní rozpočet.¹¹⁹ Constantin I. také zavedl nový zlatý nominál, který reprezentoval novou měnu o hodnotě 1/72 římské libry. Hodnota nominálu ovšem byla natolik vysoká, že se mince v každodenním životě občanů příliš nevyužily.¹²⁰

Jedním z vážných důvodů potíží pozdně antické ekonomiky byla daňová privilegia. Privilegovaní disponovali velkým bohatstvím, které daním unikalo. O to více museli chudší do státní pokladny přispívat, což ekonomickou krizi pochopitelně prohlubovalo.¹²¹ V rámci redukce finančních nákladů byl navrhnout koncept neznámým autorem spisu *Záležitosti válečné*. Navrhoval odebrání prémie vojsku a úředníků, jelikož právě tyto prémie byly jedním z hlavních důvodů ekonomického poklesu říše. Toto zrušení prémie by však hrálo kontraproduktivní roli v politické otázce a pravděpodobně by nebylo možné ho aplikovat ani po určité korekci. Dalším návrhem pro vyřešení ekonomické krize byla idea zkrácení vojenské služby, čímž by se snížil žold, ale ani toto opatření nebylo přijato.¹²²

Již v polovině 4. st. se ztrojnásobila pozemková daň oproti částce, kterou na svých poddaných vymáhal Diocletian.¹²³

Roku 383 Theodisius I. započal rozsáhlé daňové navýšení, které mělo zahrnout veškerý majetek. Možnost osvobozeného majetku od daní jednoznačně zamítal. Byl to právě Theodosius I., který daně dovedl až do extrému.¹²⁴ Zosimos, byzantský historik, popisuje situaci takto:

„Císař Theodosius (...) ustanovil výběrčí veřejných daní, kteří měli uložené částky vymáhat se vši přísností. A tak bylo vidět, jak se odnáší, co nechala lidskost barbarů. Neboť pod jménem uložených daní byly vybírány nejen peníze, nýbrž i ženské šperky, všechny oděv a téměř i ty jeho součásti, které zakrývají pohlaví. Všechna města

---

¹¹⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 40.

¹¹⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 41.

¹¹⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 31.

¹²⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 41.

¹²¹ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 41.

¹²² GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 42.

¹²³ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 46 – 47.

¹²⁴ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 43.

*a celý venkov se ozývaly nářkem a pláčem, takže všichni volali po barbarech a toužili po jejich pomoci.*¹²⁵

Ve 40. letech 5. st. byla státní pokladna natolik prázdná, že zkrátka nebyly prostředky na obživu, šaty, platy, nebo výzbroj. Vina ale také z velké části padá na vnější příčiny, konkrétně vliv barbarů, neboť valná část západorímského impéria byla obsazena barbary a z těchto území nepřicházely žádné daně.¹²⁶

2.5 Křesťanství a římská říše

Náboženství bylo nedílnou součástí denního života Římanů. Bylo důležité nejenom pro politický, sociální a společenský základ města, ale také bylo podstatným nástrojem pro udržení římské říše.¹²⁷

Mezi křesťanstvím a státní mocí došlo k zostření vztahů, což nutně zapříčinilo nastolení dominia a přeměnu římského státu v absolutní monarchii. Na území římské říše se začalo rozmáhat monoteistické náboženství, které uznávalo císaře, avšak odmítalo přijmout jeho božskou podstatu a tudíž odmítalo uctívat jeho kult.¹²⁸

2.5.1 Perzekuce vedené proti křesťanům v 1. století

Apoštol Petr pravil, že by se každý měl podřizovat vládní moci, jelikož neexistuje žádná moc, která by nepřicházela od Boha. Dle něho se ten, který odmítá vládnoucí moc a staví se proti ní, vzpírá božimu řádu. Pohanské obyvatelstvo proto obviňovalo křesťany z toho, že nenávidí lidstvo a zároveň nenávidí také císaře. Křesťané se díky tomu ocitali v postavení nepřítele státu. (1 P(t), 2, 11: 3, 7) Takto Petr hovořil ke křesťanům:

„ Milovaní, v tomto světě jste cizinci bez domovského práva. Prosím vás proto, zdržujte se sobeckých vášní, které vedou boj proti duši, a žijte vzorně mezi pohany, tak aby ti, kdo vás osočují jako zločince, prohlédli a za vaše dobré činy vzdali chválu Bohu, v den navštívení.

Podřídte se kvůli Pánu každému lidskému zřízení – ať už králi jako svrchovanému vládci, ať už místodržícím jako těm, které on posílá trestat zločince a odměňovat ty, kteří jednají dobře. Taková je přece Boží vůle, abyste dobrým jednáním umlčovali nevědomost nerozumných lidí.“ (1 P(t), 2, 11: 3, 7)

---

¹²⁵ ZOSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 158.

¹²⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 22.

¹²⁷ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 158.

¹²⁸ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 158.

Pokud se říše dostala do ekonomických, přírodních, či sociálních problémů, ať už se jednalo o vystoupení Tibery z břehu, či zemětřesení, pohané tyto zkázy přičítali křesťanům a považovali to za přivolání boží pomsty.¹²⁹ Johnson ve své knize uvádí, že křesťané byli nazýváni kolem roku 180 protikřesťanskými představiteli:

*„Lidmi, jimž se naprosto nedostává vědění, nevzdělanými a neobratnými i v tom nejpodřadnějším umění.“ Označuje je za „tlupu důvěry nehodných a zákonem štvaných zoufalců, vzešlých z té nejhlubší spodiny společnosti, za nevědomé muže a lehkověrné ženy.“ Při jejich „nočních shromážděních, slavnostních hostinách a barbarských jídlech není poutem, jež je pojí, posvátný obřad, nýbrž zločin. Jsou tajným klanem, jenž číhá v temnotách a straní se světla, mlčícím na veřejnosti a šepotajícím v ústraní, jehož zločinné zvyky se šíří den po dni. Tito spiklenci musí být jednou provždy zničeni a prokleti“.*¹³⁰

Díky tomu docházelo k udávání křesťanského obyvatelstva, zejména židovskými představiteli. Křesťané se mohli očistit jen tehdy, pokud vykonali oběť císařově soše.¹³¹ Oběť spočívala v tom, že křesťan hodil pár zrněk kadidla na pohanský oltář a následně soudem byl propuštěn bez trestu a s pochvalou.¹³² Avšak většina křesťanů byla svému náboženství natolik oddána, že se rozhodla raději přijmout hrdelní trest, než aby přijala jinou víru. Hrdelní trest byl většinou provedený formou souboje s dravou zvěří (lvi, tygři) v arénách za přítomnosti širokého publika.¹³³ Nebyla dodržována zákonnost právních kroků díky zoufalství a nedisciplinovanosti lidí a nikdo z křesťanů nemohl očekávat, že zaslechne hlas soucitu. Avšak smýšlení davu nešlo považovat za podložený, zákonný důkaz k usvědčení nebo potrestání, jak hovoří edikty císařů Hadriana a Antonia Pia z 1. - 2. století.¹³⁴

Za prvního pronásledovatele křesťanů je považován Nero (54 - 68), který jako první z císařů otevřeně vystoupil jako nepřítel proti božskému náboženství.¹³⁵ Roku 64 obvinil křesťany ze založení požáru, díky kterému padla za oběť velká část Říma.¹³⁶ Tito křesťané byli považováni za židovské odpadlíky a řada z nich byla upálena

¹²⁹ GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, s. 94

¹³⁰ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 68.

¹³¹ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 159 – 160.

¹³² GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, s. 95

¹³³ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 159 – 160.

¹³⁴ GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, s. 94 – 95.

¹³⁵ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 40.

¹³⁶ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 160.

zažíva.¹³⁷ Nenávist Nera vůči křesťanům se rozšířila natolik, že dokonce popravil apoštoly Petra a Pavla.¹³⁸ Jejich smrt byla velice tragická. Jeden z nich byl přibit na kříži a druhému byla sražena hlava.¹³⁹ Traduje se, že sám panovník byl ten, který požár založil a s potěšením a zpěvem na požár přihlížel. Důvodem založení požáru bylo vytvoření místa pro stavbu nového Zlatého paláce.¹⁴⁰ Tato domněnka je však pravděpodobně smyšlená a podle všeho došlo pouze k náhodné události.¹⁴¹

Další panovník, který se krutě stavěl proti křesťanům, byl Domitianus (81 - 96).¹⁴² Údajně měl nesmírnou úctu k starobylému římskému náboženství, kdy se měly dodržovat veškeré rituály s okázalostí a dogmaticností. Jeho nenávist nespočívala jen na hlavě křesťanů, ale také židů, kteří byli označováni za „bezvěrce“, či „ateisty“. Všechna tvrdá opatření proti židům vedla k řadě poprav, kdy došlo dokonce k popravě císařova bratrance Flavia Clemense a jeho žena Flavia Domitilla mladší byla poslána do vyhnanství.¹⁴³ Kromě poprav svých příbuzných nechal zřejmě vhodit do vroucího oleje apoštola a evangelistu Jana a následně ho poslal do vyhnanství na ostrov Patmos.¹⁴⁴

Na přelomu 1. a 2. století docházelo k řadě problémů, které byly spojeny s židy a úzce souvisely s nespokojeností s místní situací, ale také s Titovým zničením Jeruzaléma.¹⁴⁵

Za vlády Traiana (98 - 117) roku 116 dochází k vypuknutí židovských povstání v centrech na blízkém i středním východě. Židé považovali Římany za nepřátele, protože jim museli odvádět mimořádnou daň, která jim náležela od skončení války. Židovské povstání vypuklo nejprve v Kyrenaice, načež se rozšířilo do Alexandrie a Théb. Pravděpodobně došlo k mnoha římským a řeckým obětem. Židovské povstání propuklo dále na Kypru a v Judeji. Roku 117 byla vzpoura potlačena Lusiusem Quietem a všichni židé byli vypuzeni.¹⁴⁶

Co se týkalo křesťanů, byl zažádán Traianus o radu místodržícím v provincii Bithýnie Pliniem Mladším, který si nevěděl rady ohledně křesťanství. V dopise stálo,

---

¹³⁷ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 54.

¹³⁸ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 160.

¹³⁹ JORDANES, *Gótské dějiny/Římské dějiny*, s. 165.

¹⁴⁰ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 54.

¹⁴¹ JORDANES, *Gótské dějiny/Římské dějiny*, s. 267.

¹⁴² BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 160.

¹⁴³ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 80.

¹⁴⁴ JORDANES, *Gótské dějiny/Římské dějiny*, s. 165.

¹⁴⁵ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 88.

¹⁴⁶ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 88.

že se křesťanství šíří z měst do vesnic. Do pohanských chrámů nedocházejí věřící a nekupují obětní maso. Pohanské obyvatelstvo chtělo, aby byli křesťané potrestáni, ale ničím se neprovinili. Pokud by došlo ke vzpouře, mohli by být popraveni. Někteří z nich však přiznali křesťanství a zřekli se Krista, následně přinesli oběti císaři i bohům. Na druhé straně však popřeli, že by křesťané páchali něco špatného. Traianus na žádost Plinia odpověděl umírněností. Neměl provádět pronásledování, nebrat na vědomí anonymní informátory a obvinění, která pocházela od zodpovědných lidí, měla být prověřena.¹⁴⁷ Tato jeho odpověď je považována za první státoprávní listinu upravující procesy s křesťany, kteří byli Traianem považováni sice za veřejné nepřátele, avšak dle něj nebylo třeba po nich pátrat. Za Traianovy vlády postihlo mučednictví např. Ignatia Antiochijského v Římě a nástupce Jakubova Šimona Bara Kosibu v Jeruzalémě.¹⁴⁸

Za vlády Hadriana (117 – 138) došlo k dalšímu židovskému povstání v Judeji. Hadrianus založil v Jeruzalémě římskou kolonii a chrám, který pojmenoval Aelia Capitolina, což vyvolalo rozhořčení židů. Do čela tohoto povstání se postavil Šimon Bare Kosiba.¹⁴⁹ Povstání trvalo tři roky a roku 134 Jeruzalém padl.¹⁵⁰ Protože měl Hadrianus v úmyslu zbavit Jeruzalém židů, vydal rozkaz, že židé nesmí vstoupit do oblasti Jeruzaléma.¹⁵¹

Hadrianus dále zakázal zneklidňovat úřady udavačstvím a zbytečně je popouzet proti církvi.¹⁵² Více se můžeme dočíst z dopisu císaře Hadriana adresovanému M. Fundanovi, ačkoliv nemůžeme s jistotou říci, zda jednal Hadrianus stejným způsobem.

„Nepovažuji za dobré připustit bez přísného vyšetření věci, aby tito lidé byli znepokojováni a udavačům byla dávana možnost jednat špatně. Jestliže tedy obyvatelé provincie by mohli v takové obžalobě proti křesťanům uvést, co by křesťané i před soudem mohli potvrdit, sud' je podle toho. Neužívej však donucování ani nedávej na pokřik žalobců. Mnohem důstojnější je prošetřit, zda žaloba je odůvodněná. (...) Kdyby se však žaloba zakládala na pouhé pomluvě, ať, při Herkulovi, je potrestán žalobce podle velikosti falešného udání.“¹⁵³

---

¹⁴⁷ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 69.

¹⁴⁸ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 77.

¹⁴⁹ Podle Eusebia to byl člověk krvežíznivý a loupeživý a namlouval židům, že k nim přišel jako hvězda z nebe, aby byl jejich světlem v neštěstí. EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 65.

¹⁵⁰ GRANT, M. *Římscí císařové*, s. 95 – 96.

¹⁵¹ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 65.

¹⁵² ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 78.

¹⁵³ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 67 – 68.

Další panovník, který hrál významnou roli ve vztahu k židům, byl Antonius Pius (138 - 161). Na rozdíl od svých předchůdců povolil obřízku, ale nebylo dovoleno připustit k obřadu konvertity. Tzn., že byla oslabena moc židů vůči křesťanům, kteří získávali nové stoupence křesťanské víry. Císař dal také kolem Jeruzaléma vybudovat vojenská stanoviště, čímž ještě více eliminoval přístup židů do Jeruzaléma.¹⁵⁴

Křesťanství se v počátcích šířilo zejména v nižších vrstvách, potom se dále rozšiřovalo do vyšších vrstev obyvatelstva. Bylo bráno jako náboženství obecné a to z toho důvodu, že nečinilo zásadní rozdíly mezi občanem kultivovaným, či barborem. Křesťané nedělali rozdíly ani mezi židy, pohany, svobodnými, či otroky. Kolem roku 180 byli křesťané v celé oblasti kolem Středoziemního moře. Křesťanství dále zasahovalo do vnitrozemí a na východě přesahovalo hranice říše.¹⁵⁵

2.5.2 Perzekuce vedené proti křesťanům ve 2. a 3. století

Od 2. století docházelo v římské říši k rozsáhlému pronásledování křesťanů. Každý císař však přistupoval k problematice pronásledování, trestání, či opovrhování křesťanů individuálně.¹⁵⁶

Ve 2. století, zejména ve městě Lugdunum, pronásledoval křesťany Marcus Aurelius (161 - 180).¹⁵⁷ Státní zásahy proti církvi měly dvě historické etapy. Nejprve docházelo k lokálním postihům fanaticky vystupujících kazatelů, kdy se dodržovala Traianova doktrína z roku 112, aby nedocházelo k záměrnému znepokojování křesťanů.¹⁵⁸ Marcus Aurelius pronásledování křesťanů ospravedlňoval tím, že jsou křesťané nebezpeční a to z důvodu, že zneklidňují lidskou mysl strachem z božské síly.¹⁵⁹ Pro útrpnou statečnost křesťanů měl pohrdavý úsměv. Za jeho vlády byl popraven křesťanský filosof Justinos.¹⁶⁰

V 1. polovině 3. st. rozpoutal perzekuci proti křesťanům císař Maximinus Thrax (235 - 238). Rozkázal zabít „jen“ představené křesťanských obcí, neboť je považoval za původce evangelijního učení. Maximinus ale nevládl déle, než tři roky.¹⁶¹

Ve 3. století se postavil proti křesťanům v rámci celého území Traianus Decius (249 - 251) kvůli neochotě křesťanů respektovat edikt vydaný jím samotným.

¹⁵⁴ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 102 – 103.

¹⁵⁵ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 103 – 104.

¹⁵⁶ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 160 – 161.

¹⁵⁷ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 160 – 161.

¹⁵⁸ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 28.

¹⁵⁹ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 69.

¹⁶⁰ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 78.

¹⁶¹ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 119.

Důvodem perzekuce křesťanů byla neúčast na prosebných obětních obřadech za blaho říše.¹⁶² Ačkoliv nebylo v Deciově době mnoho křesťanů, jejich dobře fungující a uzavřená organizační struktura, která si udržovala odstup od státu, byla pro císaře provokací. Z toho důvodu se Decius rozhodl svojí tolerantní politikou eliminovat a začal jednotlivé představitele církve likvidovat.¹⁶³ Toto pronásledování křesťanů lze považovat za první masové pronásledování křesťanů v římské říši.¹⁶⁴ Jeho jednání došlo až tak daleko, že nechal popravit papeže Fabiana. Křesťany vnímal jako ty, kteří se snaží pohanské obyvatelstvo odvádět od „správné“ víry, tedy pohanské, která byla páteří celého státu.¹⁶⁵

Po křesťanech nebylo vyžadováno, aby se vzdali své víry, ale měli se účastnit alespoň jednoho pohanského obřadu. Pokud křesťan tento obřad vykonal, získal potvrzení. Ukázky těchto potvrzení, byly nalezeny v Egyptě.¹⁶⁶ Jedno z nich zní takto:

„Komisi jmenované pro dohled nad výkonem obětí ve vesnici na Alexandrově ostrově. Od Aurelia Diogena, syna Satabufova, z vesnice na Alexandrově ostrově, starého 72 let, s jizvou nad pravým obočím. Vždy jsem obětoval bohům a i zde jsem ve vaší přítomnosti a poslušen císařského výnosu provedl obětování i úlitbu a pojedl jsem posvátné krmě. Žádám vás, abyste toto dosvědčili. Prohlašuji: já, Aurelius Diogenes, jsem předložil tuto prosbu.“¹⁶⁷

Jelikož byla církev neustále vystavena policejnímu tlaku, řada věřících podlehla tísní a podvolila se státu. Ti, kteří se chtěli tomuto napětí vyhnout, přistupovali k úplatkům, přičemž řada komisařů tyto úplatky ochotně přijímala. Křesťané, kteří na podmínky nepřistoupili, byli popraveni.¹⁶⁸ Církev měla být zavražďována a její členové trestáni na majetku, vězením a mukami. Byla popravena řada biskupů a kněží. Origenes prošel vězením, ale nakonec jej soudce osvobodil. Jiní se včas ukryli, aby církev mohli vést v ústraní.¹⁶⁹ Origenova muka popisuje Eusebius:

„Kolik utrpení protrpěl tento muž kvůli Kristovu učení. Jaká to byla muka, když byl připoután za krk v koutu vězení a jeho nohy po několik dní byly v kládě napjaty až

¹⁶² ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 28.

¹⁶³ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 175.

¹⁶⁴ JORDANES, *Gótské dějiny/Římské dějiny*, s. 270.

¹⁶⁵ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 175.

¹⁶⁶ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 175 – 176.

¹⁶⁷ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 71.

¹⁶⁸ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 175 – 176.

¹⁶⁹ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 107.

do čtvrtého otvoru. Hrozili mu upálením. Vše, co mohl proti němu nepřítel vymyslet, to statečně snášel. ¹⁷⁰

Za doby Deciovy perzekuce toto zcela jistě nebyl ojedinělý případ.

Valerianus (253 - 260) rozpoutal pronásledování křesťanů a prosazoval státní náboženství, které se mělo stát lékem pro tyto pohromy.¹⁷¹ Zpočátku své vlády se choval ke křesťanům velmi přátelsky:

„Vždyť žádný z dřívějších císařů nebyl k těm, kteří se veřejně hlásili ke křesťanství, tak laskavý a tak nakloněn, jako Valerianus. Na jeho dvoře bylo plno bohabojných mužů. (...) Avšak učitel a představený egyptských mágů, jej přemluvil, aby pronásledoval a zabíjel nevinné svaté muže, protože prý jsou proti jeho hříšným zaklínáním a brání mu v tom. (...) Poradil císaři zavést nečistá zasvěcení, odporná kouzla a Bohu nemilé oběti, zabít nešťastné děti, obětovat děti ubohých rodičů, zkoumat budoucnost z vnitřností novorozeňat a roztrhat svaté obrazy, jako by tím měl dosáhnout nejvyšší štěstí. ¹⁷²

Roku 258 – 259 císař Valerianus vydal dva edikty, v nichž zakazoval biskupům a klerikům konat bohoslužby a věřící měli zakázáno shromažďovat se v katakombách.¹⁷³ V soukromí měli však povoleno vyznávat Ježíše Krista.¹⁷⁴ O rok později bylo vyhlášeno, že všichni biskupové, presbyteři a diákonci budou potrestáni smrtí, pokud se nevzdají křesťanské víry. Majetek měl být odebrán senátorům a jezdcům, pokud přestoupili ke křesťanské víře. Prostí věřící měli být navráceni k původním kultům, pokud nebudou ovlivňováni církevními kazateli, avšak nebylo počítáno se silou křesťanské církve.¹⁷⁵ Křesťanskými mučedníky se tak stali papež Sixtus II., sv. Vavřinec a sv. Cyprián.¹⁷⁶

Valerianova pohroma roku 260 ovlivnila do značné míry jeho syna Galliena (253 - 268), který přistoupil k náboženské toleranci, avšak křesťanství i přesto zůstávalo náboženstvím úředně nedovoleným.¹⁷⁷

„Ihned zrušil výnos o našem (křesťanském) pronásledování a vydal reskript, že naši učitelé náboženství mohou naprosto svobodně vykonávat své poslání. ¹⁷⁸

¹⁷⁰ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 122.

¹⁷¹ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 183.

¹⁷² EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 133.

¹⁷³ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 29.

¹⁷⁴ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 186.

¹⁷⁵ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 29.

¹⁷⁶ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 186.

¹⁷⁷ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 29.

¹⁷⁸ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 136.

Jeho tolerance byla vedena takticky z důvodu naklonění východní komunity křesťanů v postoji proti Šápurovi.¹⁷⁹ Křesťanům povolil chrámy, hřbitovy a otcovy edikty výslovně odvolal.¹⁸⁰

Je třeba zmínit také Aureliana (270 – 275), který ve 3. století svůj zákrok proti křesťanům však nedokončil, jelikož nečekaně zemřel.¹⁸¹

Po roce 260 můžeme hovořit o náhlém rozvoji křesťanství, šířeném více osobním stykem věřících s okolím, než kázáním misionářů. Hlavní těžiště církve na východě bylo v Egyptě, v Sýrii, v Palestině a v Malé Asii. Na západě římské říše nebylo křesťanů mnoho. Křesťané byli v italských pobřežních městech i v jižní a jihovýchodní Galii. Jižně od středozeří pronikalo křesťanství silně v Humieii a také v Africe. Silné středisko západní církve bylo v Kartágu. Další církevní centra byla v Hispánii, v Británii a v Germánii.¹⁸²

2.5.3 Panovníci jako obdivovatelé křesťanů

Perzekuce křesťanského obyvatelstva měla za důsledek řadu obětí, avšak křesťané se dostali do pozice mučedníků a díky tomu získali i řadu příznivců a obdivovatelů, například císařovnu Julii Domnu, Severa Alexandra, či Philippa I.¹⁸³

Severus Alexander (222 – 235) vládl společně se svojí matkou a jejich snaha byla směřována k méně cizokrajnému uctívání boha Slunce. Alexandrův postoj vůči náboženství byl tolerantní a eklektický. Ve své svatyni údajně shromažďoval sošky Apollónia, Krista, Abraháma a Orfea a počet křesťanů v císařské rodině razantně narůstal.¹⁸⁴

Philippus I. (244 – 249) byl dle Eusebia prvním křesťanským císařem římské říše.¹⁸⁵ Toto tvrzení je však mylné a nejspíš vzniklo z méně radikálního a tolerantnějšího přístupu Philippa ke křesťanům. Údajně měl papež dovoleno vrátit do hlavního města kosti svého předchůdce, který byl ve vyhnanství na Sardinii, kde také zemřel.¹⁸⁶

---

¹⁷⁹ Šápúr I. byl sasánovský král, (240 - 271) který zajal císaře Valeriana a poté ho zostudil a popravil.

BOATWRIGHT, M. T., GARGOLA, D. J., TALBERT, R. J. A. *Dějiny Římské říše*, s. 470.

¹⁸⁰ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 107.

¹⁸¹ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 160 – 161.

¹⁸² ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 105.

¹⁸³ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 161.

¹⁸⁴ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 151 – 152.

¹⁸⁵ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 121.

¹⁸⁶ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 173

2.5.4 Rozmach křesťanství v impériu

V období principátu dochází k rozmachu křesťanství i přes individuální postoj jednotlivých císařů ke křesťanství. Ke křesťanství se začalo hlásit mnoho vyznavačů z nejrůznějších sociálních vrstev. Důležitými místy pro rozvoj křesťanství byly zejména významná města, zpočátku na řeckém východě a s postupem času i na latinském západě. Křesťanství se rozšířilo do oblasti Říma a od 2. století hrálo významnou roli na galském a severoafrickém území.¹⁸⁷

Křesťanské skupiny, které se vyskytovaly v jednotlivých městech, byly v pevné soudružnosti a biskupové, kteří stáli v jejich čele, měli přirozenou autoritu. Těto autority dosáhli díky znalostem, zkušenostem, ale také díky charitativní činnosti.¹⁸⁸ Křesťanství na rozdíl od pohanství tvořilo jednotný směr a církev vynikala jednotnou organizací, přinášela bohatší a vyšší poselství, než kterékoli jiné náboženství. Kvůli tísnivým podmínkám se lidé snažili hledat společenství víry, lásky a naděje, které nepocházejí z tohoto světa, ale zároveň se našeho světa dotýká.¹⁸⁹

Velkou roli ve vývoji křesťanství sehrál fakt, že se od druhé poloviny 2. století křesťané začali zabírat literární činností. Autoři se zabývali věroučnými otázkami, které bylo zapotřebí vykládat, ale zároveň také obhajovat. Raná křesťanská literární činnost měla útočný a propagační ráz. Obránci křesťanského učení byli nazýváni apologeti a patřili mezi velmi vzdělané představitele, kteří znali klasickou kulturu a intenzivně prožívali boj mezi pohanstvím a křesťanstvím. Mezi nejznámější apologety můžeme zařadit např. Klémense Alexandrijského či Origena.¹⁹⁰

Od 3. století začíná být křesťanství důležitým činitelem vnitřního života říše a císař přestává tento fakt ignorovat. Docházelo k značnému růstu křesťanských představitelů, čímž byla ohrožována císařská moc. Skrze tento růst pronikají křesťané také do obranných a bezpečnostních sfér říše.¹⁹¹

V polovině třetího století byla církevní obec v Římě první a nejpočetnější v říši. Duchovenstvo bylo složeno v tomto období z jednoho biskupa, čtyřiceti šesti presbyterů, sedmi jáhnů a sedmi podjáhnů, čtyřiceti dvou noviců a padesáti kněží – laiků, zaříkavačů a dveřníků. Někteří sociálně slabší občané byli podporováni ze strany věřících. Počet vdov, nemocných a chudých dosahoval patnácti set. Množství

---

¹⁸⁷ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 161.

¹⁸⁸ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 162.

¹⁸⁹ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 105.

¹⁹⁰ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 162.

¹⁹¹ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

křesťanů v polovině třetího století představovalo v Římě přibližně padesát tisíc, což odpovídalo dvacetině z celého obyvatelstva Říma.¹⁹²

2.5.5 Perzekuce vedené proti křesťanům ve 4. století

Diocletian (284 - 305) se po čtyřiceti letech vrátil k pronásledování křesťanů, ačkoliv jeho manželka příslušela ke křesťanské víře.¹⁹³ Od konce 3. a 4. století vzrůstalo množství křesťanů v ozbrojených a správních složkách. Tato situace se nelíbila Diocletianovi, který přistoupil k radikálnímu řešení. Křesťané, kteří sloužili v armádě, se museli vzdát své víry, nebo byli z armády vyloučeni.¹⁹⁴ Údajně věřil, že křesťané maří zdar věšteb a to z toho důvodu, že se během věštby křižovali, aby se chránili proti démonům.¹⁹⁵ Roku 293 nastolil Diocletian systém tetrarchie (viz příloha č. 1) a toto rozdělení oslabilo postavení Říma jakožto hlavního města, protože císaři se usidlovali na strategicky výhodnějších místech.¹⁹⁶ Roku 303 vydal edikt, v němž stálo, že budou všichni křesťané zbaveni římského občanství a následně nechal strhnout jejich chrámy a spálit bohoslužebné knihy.¹⁹⁷ Tuto informaci předkládá Eusebius:

„Na vlastní oči jsme viděli, jak jsou strhávány Boží domy a do základu bořeny, jak božská a svatá Písma jsou na veřejných prostranstvích házena do ohně.“¹⁹⁸

Zakazoval také veškerá bohoslužebná shromáždění křesťanů.¹⁹⁹ Pronásledování křesťanů tohoto roku bylo mnohem důkladnější a systematictější, než všechna, která předcházela.²⁰⁰ V Nikomédii byl zničen křesťanský chrám a křesťané byli obžalováni z paličství v císařově domě a z pobuřování vojska, což vedlo k tomu, že je stihla nejtěžší muka a byli nejtěžšími způsoby usmrcováni.²⁰¹ Docházelo k rozsáhlému zatýkání kněží, pokud nebudou ochotni přinášet oběti pohanským bohům.²⁰² Poslední edikt, který Diocletian vydal roku 304, obsahoval příkaz rezignace křesťanství pro všechny křesťany a přijetí oficiálních římských bohů. Ten, kdo by tento příkaz nebyl ochoten přijmout, měl být popraven.²⁰³ Diocletian se snažil podporou polyteistického

¹⁹² GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, s. 71.

¹⁹³ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 226.

¹⁹⁴ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

¹⁹⁵ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 141.

¹⁹⁶ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 221.

¹⁹⁷ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

¹⁹⁸ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 152.

¹⁹⁹ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 226.

²⁰⁰ COLLINS, R. *Evropa raného středověku 300 – 1000*, s. 39.

²⁰¹ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 141.

²⁰² GRANT, M. *Římští císařové*, s. 226.

²⁰³ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

státního kultu dosáhnout náboženské jednoty, což úzce souviselo s božským kultem panovníka.²⁰⁴

V různých provinciích byly edikty proti křesťanům nepopulární a prováděny s rozmanitou důsledností.²⁰⁵ Na západě nebylo pronásledování křesťanů natolik intenzivní.²⁰⁶ Constantius Chlorus (305 - 306), kterému náležela Galie, Hispánie a Británie, sice nechal zavést výnos o pronásledování, ale stíhání na křesťanech nevykonával.²⁰⁷ Nechal pouze zbořit budovy kostelů, ale drastické perzekuce zde neprobíhaly.²⁰⁸

K nejostřejším perzekucím docházelo zejména v oblastech balkánských a podunajských provincií podléhajících Galeriovi (305 – 311).²⁰⁹ Údajně to byl právě Galerius, který výrazně ovlivnil Diocletiana a edikty, které znamenaly obnovení pronásledování křesťanů, přišly nejspíše z Galeriovy iniciativy. Jeho matka Romula ctěla místní pohanské kultury a jeho útoky byly podporovány jak ze strany Apollonovy věštitrny, tak ze strany novoplatónských filozofů.²¹⁰

Nedlouho poté, co Galerius vyhlásil první edikt, byl dvakrát zapálen jeho palác v Nikomédii. Tento požár svedl na křesťany, kteří toto obvinění však odmítali.²¹¹

Zřejmě byla jeho nenávist a autorita vůči křesťanům tak veliká, že roku 304 donutil Diocletiana vydat jeho poslední edikt.²¹²

Diocletianova a Galeriova snaha však nebyla naplněna. To vedlo k tomu, že Galerius se rozhodl zásadně změnit svojí náboženskou politiku a roku 311 vydal v Nikomédii společně s Constantinem a Liciniem edikt, který ukončoval perzekuce a poskytoval křesťanům svobodu vyznání víry. Bylo jim umožněno obnovit chrámy a konat náboženská shromáždění za podmínky, že nebudou narušovat veřejný pořádek.²¹³ Další podmínkou bylo, že budou prosit Boha za blaho státu i jejich vlastní.²¹⁴

Tato Galeriova razantní změna v politice se setkala s řadou spekulací. Křesťanští spisovatelé usuzovali, že přistoupil ke změně náboženství kvůli chorobě, kterou na něj

---

²⁰⁴ ČEŠKA, J. *Římský stát a katolická církev ve 4. století*, s. 11.

²⁰⁵ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 141.

²⁰⁶ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

²⁰⁷ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 237.

²⁰⁸ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

²⁰⁹ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

²¹⁰ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 238.

²¹¹ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 238.

²¹² GRANT, M. *Římští císařové*, s. 239.

²¹³ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

²¹⁴ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 240.

seslal Bůh.²¹⁵ Další názor byl ten, že byl ovlivněn Constantinem, Liciniem, či Galeriovou manželkou Galerii Valerii, která vyznávala křesťanskou víru. Nejpravděpodobnější spekulací je, že Galerius sám uznal, že je zbytečné křesťany pronásledovat, jelikož to nepřineslo jednotu státu, jak si původně myslel.²¹⁶

Po smrti Galeria ho ve funkci nahradil Maximus Daia (310 - 313), který v pronásledování křesťanů pokračoval, avšak již nevykonával veřejné popravy, ale křesťany pouze fyzicky trestal a zmrzačoval. Jeho cílem bylo vyrovnat se křesťanství, nebo jej předčít reorganizací pohanské církve s rozsáhlým množstvím kněží, kteří byli odstupňováni dle hodnosti, podobně jako to fungovalo v hierarchii křesťanské církve.²¹⁷

2.5.6 Přijetí křesťanství - Constantinus I. Veliký a jeho následovníci

Křesťanská církev byla v době Constantinova (306 – 337) nástupu na trůn již hierarchicky uspořádanou organizací a taktika pronásledování křesťanů ztratila své opodstatnění. Constantin zastával církevní politiku v duchu synkretismu mezi křesťanstvím a pohanstvím. Zřejmě se o pravdivost církevního učení vůbec nezajímal, ale usiloval o zavedení univerzální všeobecné církve z důvodu kontroly státu nad církevní politikou.²¹⁸ Constantin znal křesťanství od své matky Heleny. Jeho otec byl taktéž křesťanství nakloněn. Constantin zřejmě věřil, že jeho rodičům Bůh žehnal a že i jemu samému umožnil vítězství nad Maxentiem, přičemž odpůrci křesťanské víry padli. Věřil tedy v to, že pravá víra, je prospěšná pro moc a politiku státu.²¹⁹ Eusebius o něm prohlašoval, že ho proti tyranovi poslal samotný Bůh.²²⁰

Constantinovo přestoupení ke křesťanské víře je také spojováno s jeho viděním. Dle historiků se Constantinovi podařilo zvítězit u Mulvijského mostu a to díky Bohu, jak sám tvrdil. Prikázal, aby byly na štítech jeho vojáků namalovány Kristovy iniciály.²²¹ Biskup Eusebius se údajně osobně setkal s Constantinem a z jeho vlastních úst slyšel, že mu „nebesa zjevila nanejvýš neuvěřitelné znamení.“²²² Zosimos na druhé

---

²¹⁵ Podle Eusebia bylo zlomem v panovníkově jednání navštívení božské prozřetelnosti, nikoliv soucit a laskavost. Stihl ho boží trest a tak se nakazil morem. Tehdy Galerius údajně začal zpytovat svědomí a nechal zavolat své nejvyšší úředníky a zastavil perzekuce proti křesťanům. EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 162 - 163.

²¹⁶ GRANT, M. *Římscí císařové*, s. 240.

²¹⁷ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 163.

²¹⁸ GRANT, M. *Římscí císařové*, s. 249.

²¹⁹ ŘÍČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 144.

²²⁰ EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*, s. 170.

²²¹ GRANT, M. *Římscí císařové*, s. 249.

²²² JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 65.

straně tvrdí, že Constantin nechal zavraždit roku 326 svého syna Crispa a svojí ženu Faustu. V době poprav se obecně věřilo, že císařovna Fausta udržovala s Crispem milostný vztah, či že o tomto vztahu šířila zvěsti. Constantin je nechal oba pro jejich nemorálnost popravit. V té době přišel do Říma neznámý Egyptan, který Constantina ujistil, že pokud přejde ke křesťanské víře, budou jeho hříchy zahlazeny a očištěny.²²³ Nelze to pokládat za doklad náboženského pokrytectví. Spíše to bylo zlé nedomyšlení životních důsledků evangelia.²²⁴

Roku 313 byl vydán edikt milánský, čímž se vyhlásila tolerance vůči křesťanům, a již nebylo pochyby, že se Constantin přiklání ke křesťanské víře. Zajišťoval obyvatelům říše svobodu vyznání a konec pronásledování křesťanů.²²⁵ Tento edikt nabyt platnosti nejprve v oblasti západní říše, ale ještě roku 313 byl rozšířen dále do východní části. Constantin údajně původně zastával svobodu náboženství, avšak pod nátlakem brzy své mírné stanovisko vůči pohanům opustil. Nejdříve nechal zabavit pokladny pohanských chrámů a poté zakázal provádění pohanských obřadů, jako přinášení obětí bohům.²²⁶

„Již dříve jsme došli k přesvědčení nebránit náboženské svobodě, nýbrž každému podle jeho názoru a vůle dovolit svobodně vykonávat náboženské úkony. Dali jsme příkaz, že každý, jmenovitě i křesťané, si smí podržet víru jím svobodně zvoleného náboženství. (...) My křesťanům i všem jiným dáváme svobodnou volbu zvolit si náboženství, jaké chtějí, aby božství či kterákoli nebeská bytost mohly nám i všem poddaným být milostivě nakloněny. (...) Co se týče křesťanů, nařizujeme, aby místa, kde se dříve shromažďovali – třeba jsme Tvé výsosti dříve jinak nařídili – kdo si je koupil od naší pokladny či od někoho jiného, těmto křesťanům bezplatně, bez jakéhokoli nároku na náhradu, bez váhání a bez vytáček vrátili.“²²⁷

Toto je však velmi sporné tvrzení vzhledem k tomu, že Constantin sám přijímá křesťanství až na samém konci svého života. Eusebiovi šlo samozřejmě o to, aby Constantina vyličil jako co možná nejzbožnějšího křesťana.

Constantin zřejmě věřil, že za své úspěchy vděčí božské ochraně, proto se snažil křesťanskou církev podporovat a to jak ze strany hospodářské, tak i politické. Nechal vystavět řadu kostelů a církvi poskytoval mnoho finančních darů a dotací. Roku 318

²²³ ZOSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 72.

²²⁴ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 145.

²²⁵ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 249.

²²⁶ EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny*, s. 183.

²²⁷ EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny*, s. 183.

získali biskupové právo soudit spory, pokud bylo jejich rozhodnutí vyžádáno. Jejich rozhodnutí mělo poté stejnou platnost jako rozsudek státního soudce. Roku 321 Constantín udělil církvi výsadu opravňující přijímat dědictví. Mnoho lidí odkazovalo svůj majetek církvi z důvodu spasení jejich duše. To zapříčinilo, že jednotlivé kostely měly možnost rozšiřovat svojí charitativní činnost a vytvářely si pevnou hospodářskou základnu.²²⁸

Toto rozhodnutí umožnit křesťanům svobodu vyznání a rozvoj, vedlo ke vzniku jednoty státu a církve. Stát uznával a podporoval církve a církve pomáhala státu při vykonávání jeho funkce. Díky tomu byla však přeměněna správní struktura římského státu a oslabila jeho vnitřní jednodušnost. Křesťané měli velmi malý zájem o řeckořímskou politickou a kulturní tradici, což jim ti, kteří zůstávali věrní tradici v průběhu 4. a 5. století, vyčítali a považovali je za ty, kteří nesou hlavní vinu na rozpadu římské říše.²²⁹

Constantín se rozhodl, že vytvoří nové hlavní město východní části říše. Poloha města byla zvolena strategicky, jak z pohledu pevniny, tak z pohledu moře. Město se jmenovalo Byzantion, následně bylo pojmenováno *Nova Roma*. Vysvěceno bylo v roce 324, avšak 11. května 330 bylo přejmenováno na Constantinopolis podle Constantína a formálně otevřeno.²³⁰

V době perzekucí neměla křesťanská nauka tak rozsáhlé možnosti se šířit mezi lidmi.²³¹ Tím, že existovala řada představitelů, kteří hlásali křesťanskou nauku, docházelo také k více teoriím, jak se má dle nich „pravá křesťanská teologie“ interpretovat. Tento rozdílový nedostatek byl odkryt právě až po ukončení perzekucí a nastolení náboženské svobody. Kvůli hrozícímu rozkolu církve, byl nucen Constantín zasáhnout do vývoje události, aby byla zachována jednotu církve.²³²

V Římě i Konstantinopoli se křesťané hlásili zejména k ortodoxii. V ostatních částech říše se vytvořilo velké množství nonkonformistických skupin, jako byly různé hereze a zakázané sekty, např. enkratité.²³³ Problémem, který nastal, bylo vyřešení otázky „zrádců“ křesťanské víry. Tato čistě puritánská církve odmítala přijmout do svých řad zpět odpadlíky od křesťanství, kteří v dobách pronásledování ze strany

²²⁸ ČEŠKA, J. *Římský stát a katolická církev ve 4. století*, s. 11 – 13.

²²⁹ ČEŠKA, J. *Římský stát a katolická církev ve 4. století*, s. 13 – 14.

²³⁰ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*, s. 676.

²³¹ VAŇÁČ, M. *Církev v době rozpadu římské říše (5. století)* [online], [květen 2006] [cit. 25. 1. 2016].

Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/849>.

²³² BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 164 – 165.

²³³ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*, s. 80-86. (Enkratité - sekta, která zapovídala manželství i požívání masa a vína. JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 511.)

římských císařů z církve zběhli. Křesťané, kteří vyznávali svou víru po Constantinově vládě, se záměrně vyhýbali znečištění pohanskými obřady a nesnažili se o rozšíření evangelia cestou naprostého potlačení jakékoli pohanské bohoslužby. Toto schizmatické hnutí bylo nazýváno donatismus, po kartaginském biskupovi Donatovi, který byl jeho prvním představitelem. Severní Afrika se stala oblastí neustálých konfliktů mezi zástupci ortodoxní církve a donatisty. Neshody mezi různými náboženskými skupinami oslabovaly říši a císaři se obávali, že by mohly způsobit její rozpad. Proto usilovali o prosazení ortodoxní církve k udržení míru a jednoty impéria.²³⁴ Donatistická církev v Africe byla založena na monopolu svátosti.²³⁵ Jako svědectví nám slouží dopisy od severoafrického filosofa a teologa Augustina (354 – 430), který uvádí, že násilnosti nebyly páčány pouze ze strany donatistů, ale také z druhé strany. Proti donatistům se Augustin dožadoval pomoci ze strany císaře a římské armády.²³⁶

Tyto spory probíhaly nejen mezi křesťany, ale také mezi pohany a židy. Sokrates Scholasticus (+ kol. 439) ve svých dějinách předkládá řadu příkladů, např. z Alexandrie z první poloviny 5. století, kdy docházelo k vzájemným sporům a násilnostem mezi křesťany a židy, či zmiňuje vraždu filosofky Hypatie, kterou zavraždili křesťané. Sokrates k tomu dodává:

„Tento zločin poskrnil pověst Cyrila (alexandrijského biskupa) i alexandrijské církve. Vždyť kdo vyznávají křesťanské náboženství, nesmějí zabíjet, válčit ani něco podobného dělat.“²³⁷

V následujících letech Constantin zavedl řadu opatření, která zvýhodňovala křesťany. Snažil se o těsné spolupracování církve a státu. Roku 314 na konciliu v Arelate a roku 325 v Nikaji ukázal, že hlavní slovo má on sám.²³⁸ Ačkoliv bylo císařství pokřesťanštěno, neneslo to nijak významnější politické, hospodářské, společenské a kulturní postavení církve.²³⁹ Constantin však došel k závěru, že jediné křesťanství je schopno syntetizovat hluboce rozdělenou společnost.²⁴⁰

---

²³⁴ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 166.

²³⁵ BROWN, P. *Autorita a posvátné aspekty christianizace římského světa*, s. 30.

²³⁶ VAŇÁČ, M. *Církev v době rozpadu římské říše (5. století)* [online], [květen 2006] [cit. 25. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/849>.

VAŇÁČ, M. *Církev v době rozpadu římské říše (5. století)* [online], [květen 2006] [cit. 25. 1. 2016].

Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/849>.

²³⁸ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 249.

²³⁹ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 249.

²⁴⁰ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 251.

Constantin se údajně oddával rozmařilému životu. Byzantskému lidu přiděloval obilí, které financoval stát. Byly stavěny neužitečné budovy, jako paláce a zahrady, či sochy. Dále nechal rozdělit jeden úřad ve čtyři jiné, což poškodilo říši. Jinými opatřeními zas Constantin nechal proniknout barbary na římské území. Zosimos vidí počátek dekadence říše právě v Constantinově jednání.²⁴¹

Během své vlády vedl Constantin rozsáhlé spory s Liciniem (308 - 324). Constantin jednal dále ve prospěch křesťanů, kdežto Licinius byl názoru, že spojení státu s křesťanskou komunitou a náboženstvím povede ke zkáze. Roku 320 a 321 tedy přijal opatření, která zakazovala synody, omezovala činnost kněžstva a vylučovala křesťany z úředních míst.²⁴² V knize *Stesky posledního Římana* od Zosima se můžeme dočíst, že konflikt mezi Liciniem a Constantinem spočíval dle Zosima v tom, že Constantin chtěl pro sebe získat provincie, které patřily pod Liciniovu svrchovanost. V tomto boji nakonec zvítězil Constantin.²⁴³ Eusebius však uvádí, že Licinius vypověděl válku Constantinovi ze závisti. Údajně nechal nejprve vyhnat ze dvora všechny křesťany a propustil vojáky, kteří nebyli ochotni složit oběti bohům. Nakonec se obrátil i proti biskupům. V Amasei nechal všechny kostely zničit.²⁴⁴

*„Pak začal znovu útěk bohumilých mužů. Opět Boží služebníci utíkali do polí, samoty, roklí a do hor. Poněvadž bezbožnému tyranu toto vyšlo, pojal úmysl pronásledovat všechny křesťany.“*²⁴⁵

Constantin se rozhodl Liciniově tyranii zabránit a společně se svým synem Crispem se roku 324 Liciniovi postavil. V rozhodujících bitvách u Adrianopole a u Dardanel byl Licinius poražen. Definitivně podlehl v bitvě u Chrysopole 18. září 324. Nejprve byl poslán do vyhnanství a později popraven.²⁴⁶

Constans I. (337 - 350) se děлил se svým bratrem Constantiem II. o vládu nad římským světem. Oba dva byli silně věřící křesťané, avšak Constantius se přikláněl na stranu ariánů, tedy východního obyvatelstva. Na druhé straně se Constans nechal roku 337 pokřtít a od ariánců se distancoval. Constans se stal představitelem katolické ortodoxie, tedy západního křesťanství a jeho víra byla založena na nikajském vyznání.²⁴⁷

---

²⁴¹ ZOSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 75 – 76.

²⁴² GRANT, M. *Římští císařové*, s. 257.

²⁴³ ZOSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 63.

²⁴⁴ EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny*, s. 187 – 188.

²⁴⁵ EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny*, s. 188.

²⁴⁶ CLAUS, M. *Konstantin Veliký*, s. 54-55.

²⁴⁷ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 266 - 267.

Roku 342 se konal koncil v Serdici (dnešní Sofie), kde se tento rozdíl v pojetí víry promítl. Constans se postavil na stranu Athanasia, který byl úhlavním nepřítelem ariánů. Díky tomu se stal pro řadu západních křesťanů hrdinou, který církev zachránil. Z důvodu nebezpečí války byli císaři donuceni své neshody omezit a své rozpory dočasně urovnali.²⁴⁸

Julianus Apostata (361 - 363) se na rozdíl od svých předchůdců přihlásil během své cesty v Naissu k pohanskému náboženství. Všem pohanům byla udělena svoboda a směli uctívat své bohy. Pohané byli obdarováni finančními příspěvky a poskytl jim značný organizační základ, díky kterému měli obstát proti křesťanské konkurenci. Snažil se o vyvrácení vlivů předešlých křesťanských císařů. Důvodem toho všeho bylo, že křesťanství nezabránilo Constantinovi a jeho druhům v páchání zločinů, zejména vůči Julianově rodině. Proto se rozhodl po usednutí na trůn zbavit křesťanskou církev finančních výsad a při vzpourách a nepokojích byli křesťanští provinilci podstatně přísněji trestáni, než pohanští. Zakázal také křesťanským profesorům učit na klasických školách. Aby byla ještě více podlomena autorita křesťanské církve, začal upřednostňovat židy, což vedlo až k pokusu o obnovení chrámu v Jeruzalémě. Tento plán však ztroskotal. Jeho celé tažení proti křesťanům nedopadlo zdárně. On sám se považoval za muže obdarovaného božským posláním uzdravovat nemocnou společnost. Jelikož byl jeho život založen na klasických tradicích, bylo pro něj nemožné se přiblížit prostému člověku své doby a porozumět mu.²⁴⁹

Když se Jovianus (363 - 364) roku 363 ujal moci, zavrhl pohanské náboženství a navrátil se ke křesťanství, přičemž obnovil Constantinovy dotace kostelům, zavřel pohanské chrámy a zakázal jim přinášet oběti.²⁵⁰

Valentianus (364 - 375) po Jovianovi zdědil náboženskou situaci, kdy byly zostřené vztahy mezi křesťany a pohany. Ačkoliv byl Valentianus křesťan, rozhodl se v rámci uklidnění situace roku 371 o politiku obecné snášenlivosti. Díky tomu byl jako panovník velice obdivován a považován za velkorysého.²⁵¹

Magnus Maximus (383 - 388) byl ortodoxním katolíkem, z toho důvodu také obnovil například sankce proti dualistickým manichejcům. Tyto sankce byly natolik přísné, že nakonec vedly až k tomu, že byl hispánsko - římský laik Priscillianus, jenž

---

²⁴⁸ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 267.

²⁴⁹ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 271 – 272.

²⁵⁰ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 274.

²⁵¹ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 281.

měl mnoho následovníků, popraven. Byl obviněn z nečisté fyzické existence, že stojí na straně manichejců a v neposlední řadě z čarodějnictví. Do tohoto osudného roku 384 nebyl popraven křesťan člověk za jeho vyznání. Maximus se stavěl ke kacířství a klasickému pohanství stejně a na návrh svého bratra Marcellina se rozhodl, že stoupenci vedoucího představitele pohanů Symmacha mají být postihováni pokutami.²⁵²

Theodosius (379 – 395) byl velmi zbožným křesťanem, a proto získal titul Veliký. Křest přijal během těžké nemoci, krátce po tom, co se ujal vlády. Roku 380 prohlásil, že jediná pravdivá a opravdová víra je založená na katolickém nikajském vyznání.²⁵³ Tehdy uzákonil ortodoxii římského a alexandrijského biskupa.²⁵⁴ O rok později vyhlásil, že má být každý kostel předán do rukou katolického biskupa a on sám se stal tím, který rozhodoval o tom, kdo se může považovat za katolíka a kdo ne. Průběh jeho reformy náboženství neprobíhal však příliš hladce. Biskupové nesouhlasili s jeho volbou kandidáta na patriarchu města a musel vybrat jiného představitele z užšího seznamu, který mu byl předložen.²⁵⁵

Od roku 380 se postavil tvrdě proti kacířům a byly proti nim vydány přísné zákony. Jeden z jeho ediktů zakazoval dokonce diskuze o jakékoliv náboženské otázce. K pohanům se Theodosius původně choval neutrálně a směli dokonce přinášet oběti.²⁵⁶ Získal si tak značné sympatie k římským pohanským tradicionalistům.²⁵⁷ Roku 391 byly však všechny formy pohanské bohoslužby zakázány pod hrozbou přísných trestů.²⁵⁸ Roku 392 byly císařem Theodosiem zakázány pohanské kultury, čímž se křesťanství mohlo stát dominantním náboženstvím. Vyznavači pohanství se však udrželi na venkově a ve vyšších kruzích vznešené aristokracie, ačkoliv formálně byli nuceni přijmout křest.²⁵⁹ Křesťanští císaři darovali církvi řadu privilegií v oblasti majetku, vojenství, ve sféře občanských povinností i v soudnictví.²⁶⁰

Přesto v Římě na několik dní propukla pohanská renesance, konaly se obřady, obnovovaly se pohanské svatyně apod. Roku 394 Theodosius zemřel a křesťané získali rozhodující většinu v senátu. Po bitvě u Frigidu se stalo křesťanství jediným

---

²⁵² GRANT, M. *Římsí císařové*, s. 296.

²⁵³ GRANT, M. *Římsí císařové*, s. 293.

²⁵⁴ ČEŠKA, J. *Římský stát a katolická církev ve 4. století*, s. 10.

²⁵⁵ GRANT, M. *Římsí císařové*, s. 293.

²⁵⁶ GRANT, M. *Římsí císařové*, s. 294.

²⁵⁷ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*, s. 690.

²⁵⁸ GRANT, M. *Římsí císařové*, s. 294.

²⁵⁹ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 169.

²⁶⁰ BEDNARÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 38.

povoleným náboženstvím. Bitva znamenala poslední velké měření sil antického pohanství s křesťanstvím, neboť skončily naděje posledních stoupců pohanských kultů v Římě.²⁶¹

Po Theodosiově smrti roku 395 dochází k rozdělení impéria na západní a východní část (viz příloha č. 2). Slabost římské říše a vzestup germánských kmenů symbolizovala skutečnost, že vládu převzali vojevůdci neřímského původu, v západořímské říši místo jedenáctiletého Honoria to byl Stilicho, původem Germán z kmene Vandalů, ve východořímské říši jménem osmnáctiletého Arcadia vládl Gal Rufinus.²⁶²

Významné postavení hrál za vlády Theodosiova švagra Marciana (450 - 457) pro křesťanství konstantinopolský patriarcha Anatolius. Roku 451 byl svolán koncil v Chalcedonu, který Anatolius nechal uspořádat. Tento koncil měl důležitou roli v pozdějších událostech týkajících se náboženství a politického vývoje. Tohoto koncilu se zúčastnila celá řada představitelů církve, včetně zástupců papeže. Účastníci koncilu se rozhodli vrátit k předchozím doktrínám, kdy byl „*Kristus prohlášen za absolutního Boha a člověka, téže podstaty jako Otec a jeho božství i stejné podstaty jako my v jeho lidství, poznatelného ve dvou podobách, božské a lidské, které jsou nezměnitelné, neměnné, nedělitelné a neoddělitelné.*“ Tento výklad se stal základem východní pravoslavné církve.²⁶³

Do jednání koncilu byl začleněn také dogmatický výklad Lva I., avšak ani to nemohlo zabránit k rozšíření již existující trhliny mezi východní a západní církví. Anatolius předložil své návrhy vůči církvi takovým způsobem, že je nemohl papežský úřad přijmout. Tím se ještě více zvětšila propast mezi katolictvím a pravoslavím, která hrála od té doby zásadní roli v rozporech křesťanské církve.²⁶⁴

Basiliscus (475 - 476) se zapletl do vážných náboženských sporů a to z důvodu, že inklinoval k monofyzitům, kteří byli obviněni z hereze. Dle monofyzitů měl Kristus pouze jednu podstatu, což bylo v rozporu s ortodoxními katolickými kruhy. Další problém byl ten, že Basiliscus nechal vyčlenit asijská biskupství z metropolitní správy.²⁶⁵

---

²⁶¹ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*, s. 691.

²⁶² VAŇÁČ, M. *Církev v době rozpadu římské říše (5. století)* [online], [květen 2006] [cit. 25. 1. 2016].
Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/849>.

²⁶³ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 328.

²⁶⁴ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 328.

²⁶⁵ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 353.

Dle Gibbona se křesťanství bylo schopno udržet na vrcholu náboženského světa hlavně díky pěti příčinám, z nichž první spočívala v odstrašování pohanů od přijetí Mojžíšova zákona, dále víze o posmrtném životě, který je krásný a dokonalý, důležitou roli hrálo připisování zázračné moci prvotní církve, čistá a striktní mravnost křesťanů a v neposlední řadě jednota křesťanů, která postupně vytvořila jednotný a nezávislý římský stát.²⁶⁶

Smith vidí úspěch křesťanství ve třech faktorech. Za prvé se jednalo o formu organizace v poměrně malém měřítku, za druhé křesťanství otevřelo možnosti společnosti, jelikož se křesťanem mohl stát kdokoliv a za třetí bylo toto náboženství velmi flexibilní, pokud se jednalo o jeho doktrínu.²⁶⁷

---

²⁶⁶ GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, s. 66.

²⁶⁷ SMITH, J. M. H. *Europe after Rome*, s. 220 - 222.

3 Vnější příčiny pádu impéria

Za vnější příčiny, které způsobily oslabení říše lze považovat např. barbarské invaze v průběhu 3. století a následný proces zvaný stěhování národů, který byl zapříčiněn vpádem Hunů do Evropy. Stejně jako vnitřní nestabilita, i vnější okolnosti významně napomohly ke globální regresi.

3.1 Stěhování národů

Počátek celého procesu stěhování národů je kladen již do období 3. století, kdy barbarské kmeny podnikaly řadu organizovaných útoků na římskou říši (viz příloha č. 3), nikoliv tedy vpádem Hunů do Evropy roku 375, jak bývá zpravidla uváděno. Samotný název pochází od historika W. Lazia z roku 1555. Epocha stěhování národů je zásadní milník nejen v historii Říma, ale také v historii Evropy, proto je třeba se jí věnovat podrobněji. Tato doba je charakteristická mnoha faktory, např. zesílením konfliktů barbarských etnik s římskou říší, boji mezi stěhujícími se barbary, pronikáním barbarů za *Limes Romanus*²⁶⁸, střetem odlišného způsobu života, náboženství apod. Tlak germánských etnik s vnitřními potížemi impéria vyústil v konečný rozpad římské říše.²⁶⁹

Války mezi Římem a Germány přerušila náhlá událost datovaná zpravidla rokem 375. V této době opustili Hunové z neznámých příčin (možná v důsledku klimatických změn, možná pod tlakem jiných kmenů,) svou domovinu a překročili řeku Don, která v antickém zeměpisném pojetí separovala Evropu od Asie.²⁷⁰

Velmi cenný zdroj informací o Hunech nám poskytuje Ammianus Marcellinus:

„Hunský národ (...) překročil všechnu míru divokosti. Poněvadž se tam hned v prvních dnech po narození rozrývají nemluvnatům železem hluboko tváře, aby se v patřičné době oslabil svaštěnými jizvami bujný růst chlupů, stárnou Hunové bez vousů i bez jakéhokoli pŕvabu a podobají se kleštěncům. Všichni pak mají zavalité i pevné údy a tlusté šije a jsou nepřirozeně oškliví a shrbení, že je pokládáš za dvounohé bestie nebo netvory. (...) Vedou pak tak drsný způsob života, že nepotřebují ani oheň, ani ochucené pokrmy, nýbrž živí se kořínky bylin a polosyrovým masem jakéhokoli dobytčete, které si vkládají mezi svá stehna a hřbety koní a svým teplem je krátce

---

²⁶⁸ Původně označení pro mez či pěšinu, později neslo označení pro vojenskou silnici s řadou hraničních pevností, ze kterého vzniklo pojetí pohraniční obranné zóny. ADKINS, L., ADKINS, L. A. *Antický Řím*, s. 100.

²⁶⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 9.

²⁷⁰ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 181.

*prohřívají. Nechrání se žádnými staveními, nýbrž vyhýbají se jim jako hrobkám. (...)*²⁷¹

Dále Ammianus popisuje hunský způsob boje:

*„Jejich střevíce (...) jim znemožňují chodit volným krokem. Z toho důvodu jsou málo způsobilí k pěchotním bojům, ale vykonávají obvyklé úkony téměř jako přibiti na koních – a někdy sedíce na nich ženským způsobem. Vsedě na koni kdokoli v tom národě v noci i ve dne kupuje i prodává, požívá pokrm i nápoj a nakloněný přes úzkou šíji soumara upadne do hlubokého spánku. (...) Ve svém čele nemají žádnou tvrdou královskou vládu, nýbrž spokojují se bezplánovitým vedením svých předáků a zdolávají vše, nač narazí. Bojují proti lidem nezřídka obmyslně vylákaným a pouštějí se do bitev v klínových houfcích za střídavého a úděsného znějícího halasu. A jak jsou lehce oděni a znenadáni se dostávají do hbitého pohybu, tak se náhle rozptýlí a jejich řady prořídnu jako v nespořádaném šiku. (...) Pro jejich přílišnou rychlost je nebývá vidět najíždět na obranný val ani drancovat nepřátelské pevnosti. Proto je snadno označíš za válečníky ze všech nejlítější, poněvadž bojují zdálky metacími střelami, přičemž mají na hrotech šípů s podivuhodnou dovedností připevněny ostré kosti.“*²⁷²

Z následujícího odstavce můžeme vypožorovat, že Hunové praktikovali zcela odlišný způsob boje, který nebyl Římanům vlastní. Typický římský voják byl těžce vyzbrojený a nepříliš mobilní pěšák, který čelil hunské střelecké jízdě. Ta byla jednak mnohem rychlejší, než římská jízda a jednak hunští vojáci neměli téměř žádnou výzbroj, takže jejich průměrná hmotnost byla přibližně o 30 kg menší. Hunská jízda navíc dokázala střílet šípy s naprostou přesností. Když byla ohrožena, byla schopna se rozptýlit do okolí. Když se tedy obě vojska střetla, Hunové praktikovali mnohem efektivnější způsob boje a dokázali v legiích vyvolat chaos ještě předtím, než se přiblížili. Oblíbenou taktikou bylo předstírání útěku, kdy vlákali soupeře do léčky. Takovýto způsob boje může být důvodem, proč Hunská říše sahala až k Rýnu.²⁷³

Dále se u Ammiana můžeme dočíst, že Hunové neznali zemědělství, byli bez pevných sídel a žili kočovným způsobem života, propadali nejvzteklejší zběsilosti, jako nerozumní živočichové naprosto neznali rozdíl mezi čestností a nečestností,

---

²⁷¹ MARCELLINUS, A. *Soumrak římské říše*, s. 443.

²⁷² MARCELLINUS, A. *Soumrak římské říše*, s. 444.

²⁷³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Toulky minulostí světa III*, s. 203.

nebyli oddáni žádné víře. Dále se už jen dovídáme, že toužili po zlatě a drancování a jako národ byli velmi nepředvídatelní a krutí.²⁷⁴

Takto sice Ammianus líčí Huny, nesmíme ovšem zapomínat, že jeho dílo končí rokem 378 a proto zachytil tento národ v době stěhování, či neusedlosti a mohl tak podat zkreslený obraz. Navíc znal údajně jen menší skupiny Hunů odštěpených od zbytku kmenového svazu. Navzdory tomu, že takto podrobně vylíčil hunský národ, tvrdil, že jsou Hunové známi jen povrchně a nic jistého se mu nepodařilo zjistit.²⁷⁵

Podle všeho byli Hunové jiní, než jak je vylíčil Ammianus. Kočovný národ nežil jen z kořisti, měl své vlastní pastevectví i zemědělství a žili zde různí řemeslníci.²⁷⁶ Národ disponoval velmi starou tradicí a kulturou. Její součástí byly diadémy, drahé kameny, vyspělé zbraně, hrdinské zpěvy s epickým jádrem, tance, dvůr často pořádal různé kulturní programy a Attila vždy své hosty akceptoval s patřičnou úctou a nabídl své nejkrásnější ženy. Údajně si i hosté mohli odnést cokoliv, co se jim zalíbilo. Velmi obřadná byla také úcta k samotnému vládci a to samé platilo ohledně pohřbu. Nejmocnější hunský král Attila byl současníky přirovnáván k Bohu, nebo nazýván bičem Božím. Pakliže byl ale považován za zbožného vládce, nemohli být etnikem bez náboženství, jak tvrdil Ammianus Marcellinus. Rekonstruovat hunské náboženské představy je ale nemožné.²⁷⁷

Jako národ Hunové nikdy nepřijali křesťanství, zřejmě o to ani nestáli, ale některé poddané kmeny časem konvertovali k ariánství.²⁷⁸

Attila prohlašoval, že je synem stejně urozeného otce, jako Theodosius, ale tím, že mu Theodosius platí daně, upustil od své vznešenosti a stal se Attilovým otrokem, stejně jako všichni jeho poddaní.²⁷⁹

Závažnost vpádu Hunů do Evropy si zpočátku Římané v plné míře neuvědomovali a teprve později se jim dostávalo pozornosti.²⁸⁰

Hunský vpád do Evropy znamenal, že postupně vytlačoval barbarská etnika, která musela migrovat na západ, nebo na jih (viz příloha č. 4). Jedním z prvních takových etnik byli Gótové. Roku 376 říše obdržela žádost od Vizigótů k usazení na římském území, představitelé impéria spatřovali v přijetí spíše posílení říše, než

---

²⁷⁴ MARCELLINUS, A. *Soumrak římské říše*, s. 444 – 445.

²⁷⁵ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 45 - 47.

²⁷⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 60.

²⁷⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 55 - 56.

²⁷⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 59.

²⁷⁹ MONTESQUIEU, CH. Louis S. de. *Sláva a úpadek římské říše*, s. 133.

²⁸⁰ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 146 – 148.

předzvěst ohrožení Huny.²⁸¹ Jednak Řím nemusel najímat další žoldnéře, jednak se tím měl zlepšit stav státní pokladny. Tyto idealistické představy se rychle rozplynuly, když v následujícím roce se mezi Vizigóty šířil hlad, který měl za následek nepokoje a následný střet s Římem u Marcianopole.²⁸²

Jordanes popisuje situaci takto:

*„Tito uprchlíci se dostali na římské území, kde byli přijati, aniž předtím složili zbraně, a kvůli chtivosti velitele Maxima byli hladem donuceni povstat proti Římanům.“*²⁸³

Gótskou vzpouru líčí Ammianus Marcellinus:

*„Všechno – bez rozdílu věku či pohlaví – plálo totiž vražděním a mohutnými požáry, byly odvlčeny matky, jimž byla přímo od jejich kojících prsů vyrvána a usmrcena děťátka, i ovdovělé manželky, jimž byli před očima pobiti mužové, a dospělí chlapci i výrostci byli vláčeni přes mrtvoly svých rodičů.“*²⁸⁴

Prohra Říma znamenala nejen zásadní milník v jeho historii, ale také měla široký ohlas u neřímského obyvatelstva a na území říše začaly pronikat další kmeny jako Alani, Gótové a část Hunů. Tehdy impérium pochopilo závažnost situace a její nezvladatelnost, proto se rozhodlo zakročit vojenským zásahem. Došlo k tomu roku 378 u Adrianopole, kdy Řím utrpěl drtivou porážku, jak již bylo zmíněno. V bitvě navíc zřejmě také uhořel císař Valens. Porážka pro impérium znamenala katastrofu a římský obranný systém se začal hroutit. Poté se začal římský vliv ve středním a východním Podunají omezovat jen na oblasti kolem jednotlivých měst.²⁸⁵ Byť stál Valens proti přesile, k takovému výsledku rozhodně dojít nemuselo. Ačkoliv bitva byla nevyhnutelná, západorímský císař Gratianus nabádal Valense, aby se do ofenzivy nepouštěl sám a počkal na potřebné posily. Valens svého synovce neuposlechl, zřejmě se nechtěl nechat zastínit a tak můžeme přičítat vinu jen císařově netrpělivosti. Podle všeho bylo východní císařské vojsko ze 2/3 pobito.²⁸⁶ Katastrofa, která se Římu přihodila, mohla být také způsobena nesprávnými informacemi od císařových zvědů. Ammianus Marcellinus nám ve svém díle podává informaci, že císařští informátoři omylem nahlásili menší počet mužů, proto se císař nechal zmást a zaútočil na silnějšího soupeře. Římský historik dále popisuje, že Valens cítil závist ke svému

²⁸¹ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 182.

²⁸² BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 183.

²⁸³ JORDANES, *Gótské dějiny / Římské dějiny*, s. 174.

²⁸⁴ MARCELLINUS, A. *Soumrak římské říše*, s. 454.

²⁸⁵ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 183.

²⁸⁶ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 146 – 148.

synovci, jehož proslavily chrabré činy, tudíž se mu chtěl vítězstvím v bitvě vyrovnat.²⁸⁷

Vítězstvím u Adrianopole měli Gótové, společně s dalšími etniky, otevřený prostor plenit římská území. Na sklonku 4. století pod vedením Alaricha I. (395 - 410) Gótové postupovali přes Thrákií, Makedonii až do Řecka, odkud plánovali pochod do samotné Itálie (viz příloha č. 4), neboť mu císař přestal platit *foederátní* dávky. Itálie představovala mnohem bohatší kořist. Alarich proto zahájil roku 401 – 402 své první tažení a oblehl Řím. Alarich ale neměl úspěch a po několika letech se znovu odhodlal Řím oblehnout. Roku 410 se mu nakonec podařilo Řím dobýt a se svým vojskem zde plnil tři dny. Tento rok nesl signifikantní význam v myšlení celého římského světa, neboť toto město symbolizovalo slávu, nekonečnost, nebo nezranitelnost celé říše. Město reprezentovalo obrovské kulturní a morální hodnoty impéria, ačkoliv již v poslední fázi říše nebylo hlavním městem. Po této události zůstala říše v chaosu a snažila se najít příčiny, proč se nachází ve fázi dekadence. Nejpočetnějším argumentem byly náboženské důvody. Polyteisté byli přesvědčeni, že křesťanství zbavilo říši ochrany bohů, kteří stáli u jejího zrodu a rozvoje a naopak křesťané argumentovali tím, že i v dřívějších dobách sužovaly impérium pohromy. Polyteistické názory zastával například historik Zósimos, kdežto křesťanské zájmy naopak bránil Aurelius Augustinus, na kterého později navázal Paulus Orosius či Salvianus.²⁸⁸

Od 5. st. se vztahy mezi západem a východem s Huny lišily. Východ říše zaujal k Hunům nepřátelský postoj, zatímco západní Římané s císařem Honoriem a Stilichem uzavřeli s Huny *foederátní smlouvu*, která vydržela až do sklonku 40. let 5. st.²⁸⁹

Prameny hovoří o tom, že hunská armáda čítala na půl milionu mužů, ale můžeme se domnívat, že je toto číslo lehce nadsazené. Přesto by na obranu římská armáda nestačila a skrze diplomacii byla nucena uzavřít spojení s několika barbarskými etniky.²⁹⁰

Limes Romanus na Rýně se záhy začal hroutit poté, co se do pohybu daly sarmatské a germánské kmeny. Politika Říma navíc stále více přecházela od potlačování k tzv. politice appeasementu.²⁹¹

---

²⁸⁷ MARCELLINUS, A. *Soumrak římské říše*, s. 464.

²⁸⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 65.

²⁸⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 59.

²⁹⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 65.

²⁹¹ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, s. 176.

K rozhodujícímu střetu, nejen v historii Říma, ale i celé Evropy, došlo roku 451, kdy Aetiova koalice Římanů a barbarů prvně zvítězila u Orléansu. Tehdy hunské vojsko ustupovalo zpět na severovýchod až na Cataluanská pole (dnes Champagne), kde došlo k definitivní hunské porážce (viz příloha č. 5). Attila tak přesto riskoval prohranou bitvu, aby se zbavil Aetia, jediného Římana, který mu byl schopen tehdy čelit a podle proroctví měl v bitvě zahynout.²⁹² Aetius vybojoval největší vítězství ve své kariéře, geniálního vojevůdce se ovšem začal obávat císařský dvůr a roku 454 ho osobně císař Valentinianus III. pozval do svého paláce a následně ho zavraždil.²⁹³

---

²⁹² BEDNAŘÍKOVÁ, J. *Stěhování národů*, s. 67.

²⁹³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Toulky minulostí světa III*, s. 211.

4 Pád římské říše

Roku 455 do Říma vpadli Vandalové (viz příloha č. 6), kteří se vylodili, přemohli římskou obranu a vtrhli do města. Byly povražděny desetitisíce lidí, tisíce odvěkli do otroctví, chrámy a obytné domy byly vypleněny. Tento vpád měl pro Řím katastrofální následky.²⁹⁴

Za posledního císaře římské říše je považován Romulus Augustus (475 – 476), který byl donucen k abdikaci germánským vojenským vůdcem Odoakerem. Protože převzal Romulus říši jako chlapec, dočasně spravoval říši jeho otec Orestes, jenž byl podle Prokopia velmi rozumný vladař.²⁹⁵ Roku 474 byl Orestes Julianem Neposem ustanoven vrchním velitelem vojska. Orestes byl velmi oblíbený u svých germánských jednotek, které mu dávaly přednost před císařem Nepotem.²⁹⁶ Historik Prokopios popisuje sesazení císaře takto:

„Čím více vzrůstala moc a vážnost barbarů, tím více upadala pověst římských vojáků. (...) Bezostyšně vynucovali mnoho a nakonec, aby mezi ně byly rozděleny všechny pozemky v Itálii. Nejprve žádali po Orestovi, aby jim z nich dal třetinu; a poněvadž byl velmi málo nakloněn splnit jejich požadavek, ihned ho zabili. Jeden z nich se jmenoval Odoaker, důstojník v císařově družině; ten tehdy prohlásil, že splní jejich přání, jestliže ho přivedou k moci. Když se tak zmocnil vlády, (...) přidělil tehdy barbarům třetinu pozemků a tak si je získal natrvalo a upevnil si vládu na dobu deseti let.“²⁹⁷

Na vyžádání vojáků vyvolal Orestes vzpouru a nechal povýšit na západního vládce svého syna Romula. Východní císařství jeho postavení neuznalo a Romulus vládl v Itálii pouze deset měsíců. Za pádem jeho vlády stála vzpoura v jeho vlastním vojsku, které bylo tvořeno zejména Germány z východní části říše. Roku 476 dochází k pádu západořímské říše a to z toho důvodu, že se stala Itálie, kterou vždy osidlovali Římané, sídlem Germánů a říše již nebyla jedním celkem (viz příloha č. 7).²⁹⁸

Řím ztratil status hlavního města již roku 408, dva roky předtím, než bylo dobyto. Koncem pátého století museli aristokraté čelit nové výzvě v podobě

---

²⁹⁴ ZAMAROVSKÝ, V. *Dějiny psané Římem*, s. 252.

²⁹⁵ PROKOPIOS, *Válka s Góty*, s. 7.

²⁹⁶ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 354 - 355.

²⁹⁷ PROKOPIOS, *Válka s Góty*, s. 7.

²⁹⁸ GRANT, M. *Římští císařové*, s. 354 - 355.

papežských úředníků a rostoucímu bohatství církevních staveb ve městě, (např. hrobka svatého Petra).²⁹⁹

Mezi zásadní příčiny rozpadu impéria dle Granta můžeme zařadit to, že východní křesťané respektovali výjimečné postavení Říma, ačkoliv se značnou nelibostí vůči římskému biskupovi. Byli zastánci toho, že církevní autoritu nepředstavuje jedna konkrétní osoba, ale všichni církevní představitelé.³⁰⁰

„Řecký Východ nesdílel centralizační polohu metropole; Západu zase byly cizí helenizující filozofické tendence, jimiž se sytilo východní křesťanství.“³⁰¹

Další příčinou, která vedla k rozdělení římské říše na východ a západ, bylo prohlubující se propast mezi latinsky a řecky hovořícími národy. Již od 3. století nebyl téměř nikdo, kdo by v západořímské církvi ovládal řečtinu a ve východořímské části ovládal latinu.³⁰²

Když Constantin Veliký vytvořil nové mocenské centrum v Konstantinopoli, došlo k posílení moci konstantinopolských biskupů, kteří by mohli být konkurencí pro římské papeže. Constantin vnímal vytvoření nového hlavního města jako posílení vazby mezi východem a západem. K posílení vazeb však nedošlo a naopak vyvstal ještě větší a intenzivnější problém v náboženské rozdílnosti. Další spory vznikaly ohledně náboženské kontroly nad balkánskými provinciemi, které přišly pod východní správu. Prvotní rozpory mezi východem a západem byly pouze náboženského charakteru, s postupným prohlubováním však došlo i k řadě politických konfliktů.³⁰³

Jan Burian ve své knize poukazuje hned na celou řadu příčin, díky kterým se dokázalo impérium během 600 let své existence přeměnit na světovou říši. Římská říše měla vysoký životní standard a to díky římské politické elitě řídit rozsáhlé impérium tak, že byla zachována územní celistvost. Díky tomu byla zachována bezpečnost i hospodářská prosperita. Důležitou roli hrálo seskupení mnoha sociálních vrstev a jejich subjektivní postoj vůči říši. Z těchto postojů vyplývá pak zájem a nezájem na další existenci římské říše, což následně vedlo k příčinám, které ovlivnily celou říši jak krátkodobě, tak i dlouhodobě. Jako další faktor, který ovlivnil postavení říše, je vztah Říma k barbarům. Tyto všechny faktory dále ovlivnily jak existenci

---

²⁹⁹ SMITH, J. M. H. *Europe after Rome*, s. 257 – 258.

³⁰⁰ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 163.

³⁰¹ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 163.

³⁰² GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 163.

³⁰³ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 163 – 164.

římské říše, tak i následný zánik západního impéria. Je důležité zmínit, že se zánikem západní říše, zanikla také antika.³⁰⁴

Dle Gibbona spočívá pád říše ve ztrátě občanských hodnot obyvatel a jejich z pohodlnění. Na pádu Říma se prý podílelo i křesťanství, které klade důraz na posmrtný život a posílilo nezájem o aktuální světské dění, opomenout nelze ani vpád barbarů. Díky založení Konstantinopole byl vytvořen zhoubný předpoklad k rozdělení říše. Byla porušena jednota římského císařství a vojska barbarů se ujala vlády. Dříve stmelující povinnosti jako obranu státu byly přenechány žoldněřům barbarského původu, kterých postupně přibývalo, až získali nad Římany převahu.

Vojtěch Zamarovský ve své knize *Dějiny psané Římem* uvádí, že úpadek a následný pád říše měl celou řadu příčin. Mezi tyto příčiny patří především celkové ekonomické zeslabení říše, které zapříčinila vleklá krize, která probíhala během přechodu od otrokářského zřízení k počátku feudalismu. Další příčinou bylo vyřazení lidových vrstev z účasti na politické moci, což vedlo k lhostejnosti populace k úpadku říše. S tímto názorem taktéž souhlasí W. Heitlanda v knize *Římský osud* (1922). Neexistovala dále žádná jednotící ideologie, která by vyjadřovala zájem různých tříd a národů na existenci říše. To vedlo k tomu, že říše byla rozdělována nekonečnými spory o vládu, různými náboženskými spory a vnitřními nepokoji. Důležitou roli hrál úpadek bojové síly armády, což vedlo ke snížení obranné schopnosti říše. Kvůli bezpečnostní nejistotě obyvatel docházelo k nedostatečné mocenské podpoře císařské diktatury a značné chyby úřednictva vedly k nespokojenosti obyvatelstva. Jednoznačně mezi příčiny pádu impéria Zamarovský řadí rozdělení římské říše a následné vpády barbarů.³⁰⁵

Západní impérium od posledních desetiletí 4. století postrádalo koordinovaný ekonomický systém, který by vláda mohla mít pod kontrolou. Úřady nebyly schopny vybírat daně, což vedlo k neuchování měny. To znamenalo, že nemohla být financována armáda, což vedlo k oslabení říše, jak uvádí Johnson. Nelze hovořit o tom, že by velké kmenové svazy rozbily západní impérium, spíše se jednalo o to, že obsadily území, které nebylo schopno samo o sobě fungovat. Tento proces nebyl vojenský ani politický, jednoznačnou roli zde hrála ekonomika.³⁰⁶

---

³⁰⁴ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 9 – 10.

³⁰⁵ ZAMAROVSKÝ, V. *Dějiny psané Římem*, s. 248 – 249.

³⁰⁶ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 120 - 121.

Montesquieu spatřuje příčinu úpadku římské říše v zániku římské statečnosti a prostoty, jak uvádí v knize *Sláva a úpadek římské říše*. Po dobytí východních provincií se vojáci setkali s přepychem, což vedlo k oslabení jejich ctností. Dále uvádí, že v průběhu oslabování říše se upevnilo křesťanství a křesťané začali vyčítat pohanům úpadek říše. Křesťané tvrdili, že Diocletian přivedl říši do záhuby a to díky tomu, že si přibral tři spoluvládce (viz příloha č. 1). Problémem byla jednoznačně ekonomika a to z toho důvodu, že každý z těchto tří císařů chtěl mít stejné výdaje a udržovat si stejnou armádu. To vedlo k tomu, že nebyl v rovnováze počet těch, které přijímali do vojska s počtem těch, kteří byli daňově zatíženi. Důležitou roli hráli také barbaři, kteří svými útoky neustále oslabovali říši. Když barbaři vyrabovali jednu provincii, další příchozí již neměli v této provincii co získat a proto se přesouvali do další provincie. Toto drancování probíhalo od Thrákie přes Mysii, Panonii až po Makedonii, Thesálii, Řecko, Norik. Poté co barbaři překročili Dunaj, neobrátili se směrem na východ, jelikož zde byla silná města jako Konstantinopol a tak se začali tlačit směrem na západ (viz příloha č. 4).³⁰⁷

V knize *Hospodářské dějiny Itálie* (1904) od M. L. Hardtmanna je uvedeno, že příčina úpadku říše spočívala v poklesu obyvatelstva v Itálii na sklonku císařství, což je sice nesporné, jelikož v dobách Antoninů bylo v Itálii obyvatel více, avšak v průběhu Hannibalových válek bylo obyvatel méně a nikterak to nezapříčinilo pád impéria.³⁰⁸

R. Pöhlmann v knize *Dějiny sociální otázky a socialismu v antickém světě* (1893) viděl příčinu rozpadu v sociálních bojích. Avšak tyto boje probíhaly i v době republiky, tudíž je lze považovat pouze za jednu z příčin, které vedly k oslabení říše.³⁰⁹

Zósimos kritizoval křesťanství a přisuzoval pád římské říše právě odklonění se od starých bohů. Zásadně kritizuje přijetí křesťanství Constantinem.³¹⁰

Pád západní římské říše neznamenal okamžité vymizení jedné civilizace, pouze došlo k selhání vládního aparátu, který nebylo možno vedle hospodářsko-politických skutečností udržovat. Collins přichází se zajímavou teorií, která se zdá být značně nepravděpodobná. Jeho zdroj pochází z korespondence listu *The Times*, kde byly rozebírány přednosti a nedostatky olovněných trubek, které tvořily systém rozvodů vody v římských městech. Jelikož byly tyto trubky hlavním přísunem vody, tak byly

³⁰⁷ MONTESQUIEU, CH. Louis S. de. *Sláva a úpadek říše římské*, s. 132 – 138.

³⁰⁸ ZAMAROVSKÝ, V. *Dějiny psané Římem*, s. 250.

³⁰⁹ ZAMAROVSKÝ, V. *Dějiny psané Římem*, s. 250.

³¹⁰ ZOSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 75.

toxické účinky olova přenášeny z generace na generaci, což vedlo k zakřívání mozků. Ve 3. století bylo obyvatelstvo ještě schopno řešit složité hrozby, avšak do 5. století se jejich duševní schopnosti snížily natolik, že nebyla možnost se s takovými situacemi vypořádat. Sám však považuje tento zdroj za poměrně nevěrohodný.³¹¹

Historik P. Brown považuje největší úpadek impéria selhání vlády v období 380 – 410, kdy v impériu došlo k vzájemné odlišnosti dvou skupin – senátorské aristokracie a katolické církve. Obě tyto skupiny nevědomě oslabovaly římskou armádu, která obě skupiny hájila. Zánik západořímské říše, jak tvrdí Brown, byla cena, jakou musela říše zaplatit pro přežití senátu a katolické církve.³¹²

4.1 Rozdíl mezi východem a západem – proč západ padl

Pro dějiny církve měl zásadní význam právě značný rozdíl mezi východem a západem. Na východě přistoupily k řecké kultuře orientální vlivy, díky tomu vzrostla kultura helénská. Východ se snažil hledat cesty, jak uniknout z tohoto života do oblasti nesmrtelné a na druhé straně západ viděl mnohem více smyslu pro úkoly tohoto života. Tyto kulturní a filosofické tendence pronikaly do oblasti křesťanství. Východní křesťan spatřoval v Kristu dárce věčného života, kdy mělo docházet ke spojení lidské a božské přirozenosti, což tvořilo předpoklad pro účast člověka na božské nesmrtelnosti. Západní křesťané vnímaly víru v Boha především jako mravní a právní povinnost. Nelze však říct, že by křesťanský východ neměl nic, co by měl křesťanský západ a naopak.³¹³

Stejně příčiny, které vedly k rozpadu západořímské říše, ovlivňovaly také východořímskou říši. Východořímská říše však přežila až do roku 1453. Jak je tedy možné, že došlo pouze k pádu západu? Dle Granta hrála důležitou roli nevýhodná geografická poloha.³¹⁴

„(...) Říše západořímská musela hájit dlouhou hranici podél Rýna a horního (i středního) toku Dunaje, zatímco východořímský císař měl na starosti toliko dolní Podunají. Východní impérium dále sousedilo s perskou říší, civilizovanou a nevýbojnou mocností, jež dodržovala mírové smlouvy.

Pokud se západořímskému císaři nepodařilo uhájit kterýkoli úsek rýnské či dunajské hranice, žádnou druhou obrannou linií už nedisponoval, takže útočníci měli

---

³¹¹ COLLINS, R. *Evropa raného středověku 300 – 1000*, s. 116 – 117.

³¹² BROWN, P. *The world of Late Antiquity; From Marcus Aurelius to Muhammad*, s. 119.

³¹³ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 199 – 200.

³¹⁴ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 169.

*otevřenou cestu přímo do Itálie a Galie, případně i do Hispánie (...) zatímco žádný nepřítel nebyl s to překonat Bospor a Hellespont (Dardanely), strážené Konstantinopolí.*³¹⁵

Východ na rozdíl od západu nebyl donucen se podvolit v letech 382 – 395 natolik germánským federálům.³¹⁶

Co se týkalo sociální a ekonomické struktury, byl na tom východ o poznání lépe.

*„(...)Struktura vládní moci byla v západní části impéria značně odlišená. Mocní pozemková magnáti, z nichž mnozí vládli fantastickým bohatstvím, přispívali na potřeby armády a říše daleko menšími částkami, než by měli. Východořímská říše měla naopak profesionální úředníky, kteří se převážně rekrutovali ze středních vrstev obyvatelstva, takže navzdory nevyhnutelné korupci byly východní daňové odvody vyšší než západní.*³¹⁷

Díky tomu měl východ přísun většího finančního obnosu než západ, tzn., že byli schopni lépe zabezpečit obranu východní části. Východní impérium čítalo navíc více obyvatel a bylo značně kultivovanější. Provincie této části snáze odolávaly útokům, způsobenými barbary ve 3. století.³¹⁸

Podle historiků P. Olivy a J. Buriana leží odpověď v dvou rovinách. Za prvé, na západě se v daleko horším měřítku projevil hunský vpád, který před sebou vytlačoval řadu germánských etnik, která musela ustupovat dále na západ či východ. Za druhé, na východě panovaly mnohem příznivější podmínky. Města si na východě udržela pevnou pozici ve struktuře státu a rovněž východ netrpěl tolika finančními otřesy a mnohem lépe zde fungovala ekonomika.³¹⁹

---

³¹⁵ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 169.

³¹⁶ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 170.

³¹⁷ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 170.

³¹⁸ GRANT, M. *Pád říše římské*, s. 170.

³¹⁹ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*, s. 701.

5 Církev po rozpadu říše

Roku 476 sesadil posledního západořímského císaře Odoaker a vznik nových germánských států na území říše představoval novou epochu v historii západní Evropy. Rok 476 také můžeme považovat za datum separující starověk od středověku, nebo jako přechod od antiky k feudalismu.³²⁰ Jelikož byl Odoaker ariánem, západní křesťané začali uznávat jako jedinou mezinárodní autoritu císaře v Konstantinopoli. Jeho moc, ačkoliv byla legitimní, na západ od Jaderského moře prakticky neexistovala. Všechny velké oblasti, ať už Itálie, Galie, Germánie, či Řím, byly v držení barbarských etnik (viz příloha č. 7). Po roce 476 nedocházelo k volbě západních císařů a starý imperiální systém vlády byl nefunkční. Papež jako římský biskup vládl vévodství v rámci impéria a díky tomuto postavení platil také vysokou daň.³²¹

Západ byl oblastí kmenového osídlení. Západní církev shledala, že je posledním dědicem římské kultury a civilizace a jako jediný mohou tuto kulturu předat evropským společnostem a institucím. Církev byla jediným vnitřně uspořádaným mezinárodním orgánem, který disponoval idejemi, teoriemi a pokročilou kulturou. Díky spisům sv. Augustina měla církev představu toho, jak by pokřesťanstělá společnost měla fungovat. Církev byla vnímána po dobu čtyř století, až do doby korunovace Karla Velikého, jako nositel civilizace. Velkou roli v úspěchu církve hrálo to, že se neuzavřela v konkrétním národnostním, geografickém, sociálním, či politickém prostředí, nýbrž nesla prvky svého vývoje.³²²

Na konci pátého století bylo křesťanství již natolik rozšířeno (viz příloha č. 8), že náboženské možnosti byly limitovány. Oproti antice, kde vládl jakýsi náboženský pluralismus, křesťanství svou povahou zakazovalo jakékoliv náboženské alternativy. Do pátého století křesťanství dosáhlo jakési harmonie se světskou mocí a stalo se nejen součástí vlády, ale také charakteristickými znaky sociálního a kulturního života.³²³

Co se týkalo ariánů, přistupovali k církvi se snažnou tolerancí. Nikdo nebyl pronásledován a ariáni byli shovívaví jak ortodoxním křesťanům, tak i k židům a k jiným sektám. Křesťané a barbaři byli mezi sebou v určitém spojení. Ve městech

---

³²⁰ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*, s. 717 - 719.

³²¹ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 119 – 120.

³²² JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 120 – 121.

³²³ SMITH, J. M. H. *Europe after Rome*, s. 220 - 222.

tvorili biskupové stabilizační prvek a bývalo zvykem, že se zde stávali také vůdci. Ne vždy byla situace takto poklidná. Několik katolických římských měst bylo zničeno, zmínit bychom mohli např. Aquileu. Většina z měst byla však zachována a katolický biskup byl vnímán jako nejdůležitější občan. Biskup organizoval obranu, řídil tržní hospodářství, předsedal soudu, vyjednával s jinými městy a vládci. Tito biskupové většinou pocházeli ze starých římských rodin z vládnoucí vrstvy. Příkladem by mohl být Paulines, pocházející z bohaté rodiny v Bordeaux, dále Eucherius, bývalý senátor, či Sidonius Apollinaris, biskup v Clermontu. Díky biskupům byl na barbary přenesen administrativní prvek, který udržoval město pohromadě.³²⁴ Církev se snažila ve městech udržet standard běžného života, udržet výši základního vzdělání, rozvíjet křesťanskou literaturu, uměleckou i teologickou tvorbu.³²⁵ Někdy se biskupové museli vypořádat s nájezdníky, avšak mnohem častěji se stali poradci ariánů, kteří však nikdy nebyli natolik akceschopní, jako samotní biskupové. Vedlo to k tomu, že ortodoxní křesťanství začalo pronikat do pohanských kmenů dále na sever a Frankové začali být pokřesťanšťováni.³²⁶ Získat ariánské církve pro křesťanství bylo jedním ze zásadních úkolů církve. Docházelo k vytvoření nových románských národů, které ve spojení s katolictvím značně ovlivnily dějiny dalších staletí.³²⁷

Biskup se stal prvním a nejvlivnějším úředníkem města, jemuž patřila pravomoc vykonávat křesťanské ceremonie, tzn., že se zvyšoval význam biskupských měst. V 5. a 6. století byly katedrály stavěny při městských hradbách, které byly součástí opevnění města. Pokud město přijalo křesťanství, vedlo to k jednoznačné expanzi. Kolem hrobů svatých vyrůstaly vesnice a začaly být stavěny také kláštery. Tato dvě seskupení se stala jádrem sídlišť a vedla k následnému rozšíření měst a výstavbě nových venkovních hradeb. Jako příklad můžeme uvést Paříž, Tours, Remeš, Poitiers, či Chalons. Biskupové města chránili a města zvyšovala na oplátku jejich moc, tím byl zvýšen vliv náboženství.³²⁸

Po pádu římské říše hrál pro křesťanství důležitou roli východořímský císař Justinián (518-527); (viz příloha č. 9). Justinián držel moc jak nad státem, tak nad církví. Do církve přenášel svůj absolutismus, který uplatňoval ve vládě. Dověřil systém nazývaný jako *cézaropapismus*, dbal o jednotu státu a zároveň o jednotu

---

³²⁴ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 122 – 123.

³²⁵ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 212.

³²⁶ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 122 – 123.

³²⁷ ŘÍČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 198.

³²⁸ JOHNSON, P. *Dějiny křesťanství*, s. 123.

církve. Snažil se o to, aby byla církev duchovním upevněním států. Svolával synody a dával církvi zákony, tak, aby v občanských zákonech došlo ke sjednocení římských právních zásad s křesťanstvím. Svým právníkům dal za úkol, aby sestavili soubor starého římského práva a zákonů křesťanských císařů. Staré zákony byly křesťany zmírněny. Tyto zákony pocházely z roku 529 a 534 a byly nazývány *Codex Justinianaeus*. Později byly přejmenovány na *iuris civilis* a staly se základem občanského práva. V tomto zákoníku byly začleněny i zákony církevní. Tam patřily články víry a to konkrétně zákon tří císařů, jimž byli obyvatelé říše povinni vyznávat křesťanskou víru. Díky těmto zákonům utužil Justinián organizaci církve. Dále reguloval práva a povinnosti biskupů, kteří měli dozor nad kněžstvem, mnichy a soudní pravomoc nad nimi.³²⁹

Císařovy kroky měl dovršit pátý ekumenický koncil, který byl svolán v Cařihradu roku 553. Císař prohlásil za kacířské tzv. Tři kapitoly, kterými se rozuměly 1) spisy i osoba Theodora z Mopsuestie, 2) spisy Theodoret z Kyru proti Kyrillovi Alexandrijskému, 3) list edenského biskupa Ibase Peršanu Marisovi. Západní biskupové si uvědomovali, že odsouzení Antiochijských zaměňuje učení o dvojí přirozenosti v Kristu za monofyzitismus, tedy Ježíšova lidská osobnost se ztrácela víře. Císař naléhal na papeže Vigilia a ten odsouhlasil odsouzení Tří kapitol. Na ekumenickém concilu byly tyto kapitoly proklety. Západ se vůči tomuto ustanovení postavil s odporem a císař ho potlačil násilím. Nezískal tím však trvalou vládu nad západem. Jeho církevní politika oslabil říši a její důvěru a usnadnila vpád Langobardů do Itálie roku 568.³³⁰

Pozdní antika přinesla křesťanství svobodu vlastního náboženského projevu a znamenala výhru nad staletým zápasem se světem pohanů.³³¹

---

³²⁹ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 233 – 234.

³³⁰ ŘIČAN, R., MOLNÁR, A. *12 století církevních dějin*, s. 236.

³³¹ BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 212.

6 Závěr

Cílem práce bylo zanalyzovat situaci v římském impériu od počátku 3. století do jeho zániku a následný vývoj křesťanství. Analýza byla konkretizována na příčiny rozpadu impéria a následné otázky, které musela křesťanská církev po rozpadu říše řešit. V práci bylo zjištěno, že ve všech zkoumaných oblastech (náboženských, sociálních, vojenských, politických, ekonomických) byly nalezeny závažné nedostatky pro zdravý chod státu, přičemž se ukázalo, že největší váha rozpadu impéria je kladena na ekonomiku, jejíž nestabilita stála v pozadí všech zkoumaných rovin (kromě náboženských). Římská ekonomika byla postavena na neefektivním a křehkém zemědělství rolníků, kdy stačil malý impuls ke globální dlouhodobé krizi.

Nelze jednoznačně říci, od kdy dochází k dekadenci impéria, ale zásadní problémy se objevují již od konce 2. století. Proto bylo nezbytné se tímto obdobím rovněž zabývat, ačkoliv cílem práce byla analýza situace v římské říši od 3. st. Stejně úskalí vzniklo ohledně křesťanských problémů, které ale bylo zapotřebí zkoumat již od 1. století. Tehdy docházelo k rozsáhlým perzekucím vůči křesťanům ze strany pohanů, a kdy říše narážela na problémy, které si s sebou nesla až do pozdější etapy svého vývoje, zejména do roku 313, kdy došlo k oficiálnímu přijetí křesťanství.

Za těchto podmínek, kdy se říše zmítala v dezorientaci svých neřešitelných interních problémů, vtrhli do Evropy Hunové a započal proces stěhování národů, který v konečném důsledku ukončil existenci západořímské říše.

Všechny uvedené příčiny ovlivňovaly také východ, který si však díky větší ekonomické vyspělosti, vyspělejšímu obyvatelstvu, lepšímu geografickému umístění a většímu počtu obyvatel, dokázal udržet pevnou pozici.

7 Použitá literatura

- ADKINS, Lesley, ADKINS, Roy A. *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012. 487 s. ISBN 978-80-7391-579-7.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila, MELOUNOVÁ, Markéta. *Dominát*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 103 s. ISBN 978-80-210-6955-8.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Praha: Vyšehrad, 2003. 413 s. ISBN 80-7021-506-2.
- BIBLE. Praha: Biblická společnost, přeložily ekumenické komise pro starý a nový zákon, 1990.
- BOATWRIGHT, Mary T., GARGOLA, Daniel J., TALBERT, Richard J. A. *Dějiny Římské říše*. Praha: Grada, 2012. 530 s. ISBN 978-80-247-3168-1.
- BROWN, Peter. *Autorita a posvátné: aspekty christianizace římského světa*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 107 s. ISBN 80-85959-54-2.
- BROWN, Peter. *The world of Late Antiquity; From Marcus Aurelius to Muhammad*. London: Thames and Hudson, 1971. 216 s. ISBN 0 500 32022 0.
- BURIAN, Jan, OLIVA, Pavel. *Civilizace starověkého Středomoří*. Praha: Svoboda, 1984. 549 s. ISBN nezn.
- BURIAN, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Praha: Svoboda - Libertas, 1994. 236 s. ISBN 80-205-0391-9.
- CLAUSS, Manfred. *Konstantin Veliký: římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*. Praha: Vyšehrad, 2005. 141 s. ISBN 80-7021-734-0.
- COLLINS, Roger. *Evropa raného středověku 300 – 1000*. Praha: Vyšehrad, 2004. 479 s. ISBN 80-7021-660-3.
- COULANGES, de Fustel. *Antická obec*. Praha: Sofis, 1998. 390 s. ISBN 80-902439-7-5.
- ČEŠKA, Josef. *Římský stát a katolická církev ve 4. století*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983. 162 s. ISBN nezn.
- ČEŠKA, Josef. *Zánik antického světa*. Praha: Vyšehrad, 2000. 277 s. ISBN 80-7021-386-8.
- EUSEBIUS PAMPHILI, *Církevní dějiny*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988. 225 s. ISBN nezn.
- GIBBON, Edward. *Úpadek a pád římské říše*. Praha: Odeon, 1983. 404 s. ISBN nezn.

- GOLDSWORTHY, Adrian. *Ve jménu Říma: muži, kteří vítězili pro římskou říši*. Praha: Deus, 2009. 357 s. ISBN 978-80-87087-74-9.
- GRANT, Michael. *Pád říše římské*. Praha: BB art, 1997. 208 s. ISBN 80-86070-32-8.
- GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. -476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. 387 s. ISBN 80-7257-731-X.
- HALSALL, Paul. *Medieval Sourcebook: Notitia Dignitatum (Register of Dignitaries), c. 400* [online], 1998. [cit. 28. 2. 2016]. Dostupné: [zhttp://legacy.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.asp](http://legacy.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.asp).
- HARRIES, Jill. *Imperial Rome AD 284 to 363*. Edinburgh: Edinburgh University press, 2012. 366 s. ISBN 978 0 7486 2053 1.
- HÉRÓDIANOS. *Řím po Marku Aureliovi*. Praha: Svoboda, 1975. 313 s. ISBN nezn.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 541 s. ISBN 80-85959-41-0 (CDK), ISBN 80-85947-29-3 (Barrister & Principal).
- JORDANES, *Gótské dějiny / Římské dějiny*. Praha: Argo, 2012. 330 s. ISBN 978-80-257-0744-9.
- LEE, *From Rome to Byzantium AD 363 to 565: The Transformation of Ancient Rome*. Edinburgh: Edinburgh University press, 2013. 360 s. ISBN 978 0 7486 6836 6.
- MARCELLINUS, Ammianus. *Soumrak římské říše*. Praha: Odeon, 1975. 563 s. ISBN nezn.
- MONTESQUIEU, CHARLES-LOUIS SECONDAT DE. *Sláva a úpadek římské říše*. Praha: Akropolis, 2010. 170 s. ISBN 978-80-7304-131-1.
- PROKOPIOS Z KAISAREIE, *Válka s Góty*. Praha: Odeon, 1985. 438 s. ISBN nezn.
- ŘIČAN, Rudolf, MOLNÁR, Amadeo. *12 století církevních dějin*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990. 537 s. ISBN 80-7017-060-3.
- SMITH, Julia M. H. *Europe after Rome: a new cultural history 500 – 1000*. New York: Oxford University press, 2011. 384 s. ISBN 978-0-19-289263-8.
- ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. Praha: Orbis, 1968. 258 s. ISBN nezn.
- VAŇÁČ, M. *Církev v době rozpadu římské říše (5. století)* [online], [květen 2006] [cit. 25. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/849>.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. Bratislava: Perfekt, 2005. 267 s. ISBN 80-8046-297-6.
- ZOSIMOS. *Stesky posledního Římana*. Praha: Odeon, 1983. 304 s. ISBN nezn.

VOLNÝ, Zdeněk, VOLNÁ, Kristina, MARKUS, Radvan, FRAIS, Josef, BAUER, Jan. *Toulky minulostí světa III*. Praha: Via facti, 2001. 223 s. ISBN 80-238-7462-4.

8 Resume

The objective was to analyze the situation in the Roman empire from the beginning of the 3rd century to its disappearance and the subsequent development of Christianity. The Western Roman Empire disappeared in 476 and there are many causation of its extinction. The causes can be divided into external and internal. Among the internal causes we may include social classes, because the society itself constitute state.

The next chapter mentioned the military component of Rome. The objective of this chapter was to analyze the situation in the military and how much is just barbarization army could be projected to the extinction of the empire.

The work was also focused on the political situation in the empire, which definitely influenced the development of the empire, and not only because of division of the empire in 395, but also through different forms of government rulers.

Another chapter tried to summarize the economic and financial state of the empire and projected it into the functioning of the entire empire.

One of the important problems that could caused the fall of the empire is religion. Christianity has played an important role in various social classes, but also in the army, which is noted in the work.

For external problems can be regarded an invasion of barbaric ethnic behind *Limes Romanus* and the subsequent process known as the Migration Period.

In the penultimate chapter was set out the various currents of opinion why the empire fell. At the beginning of chapter was briefly the historical context, which make it a year of 476 regarded an official fall of the Western Roman Empire.

There were also mentioned the differences between Eastern and Western empires, and there were enumerated aspects that led to the fall of the West, but not to fall of the East.

The last chapter is briefly devoted to Christianity, after the fall of the empire and its development until the year 568, when Italy invaded Langobards.

9 Seznam a zdroje příloh

Příloha č. 1 – Nový vládní systém zavedený Diocletianem -tetrarchie, měl reprezentovat vzájemnou podporu a jednotu.

BROWN, Peter. *The world of Late Antiquity; From Marcus Aurelius to Muhammad*, s. 23.

Příloha č. 2 – Rozdělení římské říše v roce 395 její nová politická struktura.

JORDANES, *Gótské dějiny / Římské dějiny*, s. 288 – 289.

Příloha č. 3 – Mapa barbarských útoků na území římské říše ve 3. st.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*, s. 23.

Příloha č. 4 – Geografické znázornění migrace barbarských etnik v době stěhování národů.

JORDANES, *Gótské dějiny / Římské dějiny*, s. 290 – 291.

Příloha č. 5 – Geografické znázornění rozsahu hunské říše v Evropě za vlády krále Attily.

BEDNAŘÍKOVÁ, J. MELOUNOVÁ, M. *Dominát*, s. 60.

Příloha č. 6 – Politicko – geografické znázornění římské říše v 1. pol. 5. století.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*.

Příloha č. 7 – Etnické zobrazení mapy Evropy v době zániku západořímské říše v roce 476.

BURIAN, J. *Římské impérium*, s. 222 – 223.

Příloha č. 8 – Geografické znázornění šíření křesťanství v Evropě.

SMITH, Julia M. H. *Europe after Rome: a new cultural history 500 – 1000*, s. 221.

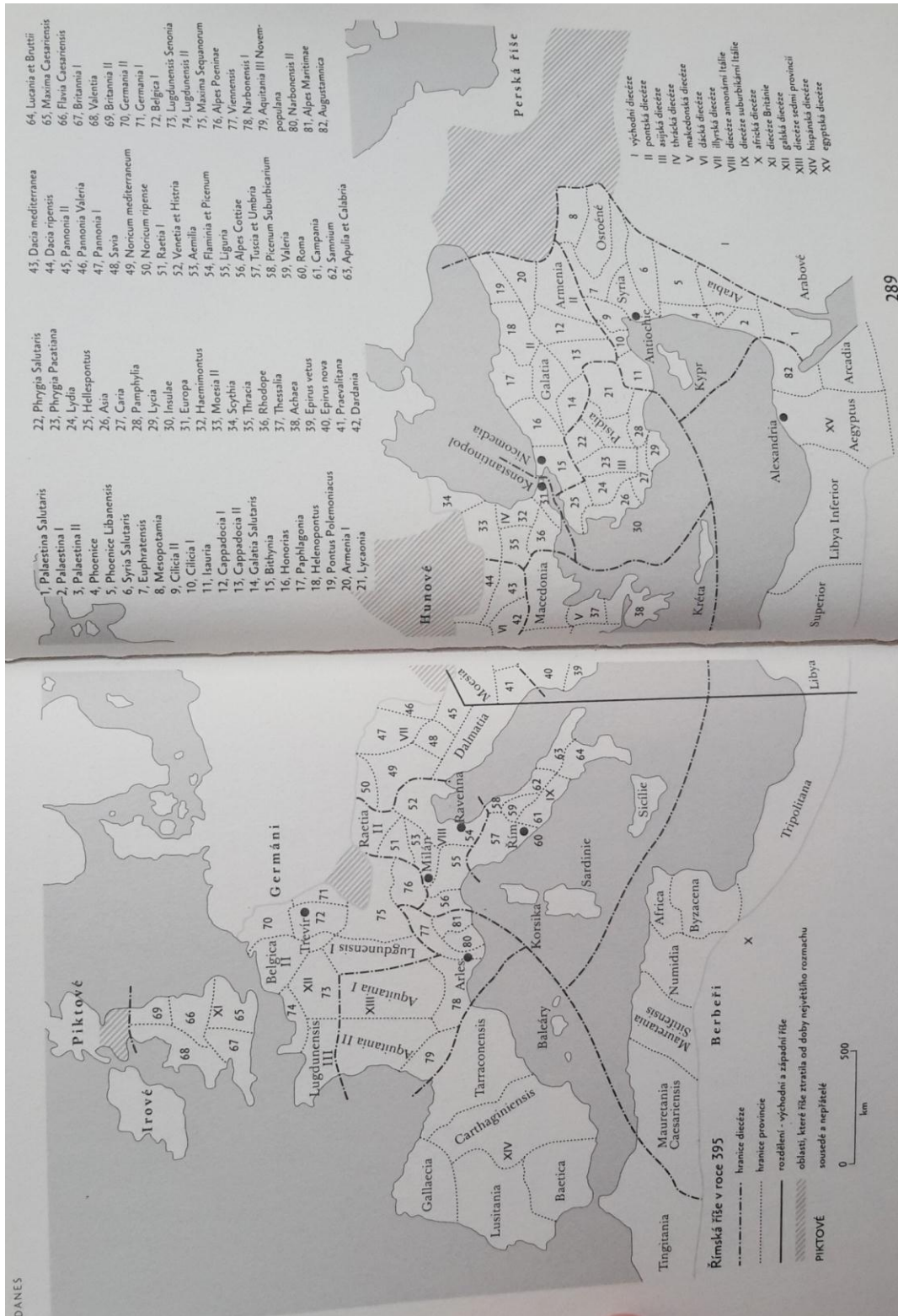
Příloha č. 9 – Mapa Evropy v roce 526 za vlády Justiniana.

BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého Středomoří*, s. 716 – 717.

10 Přílohy

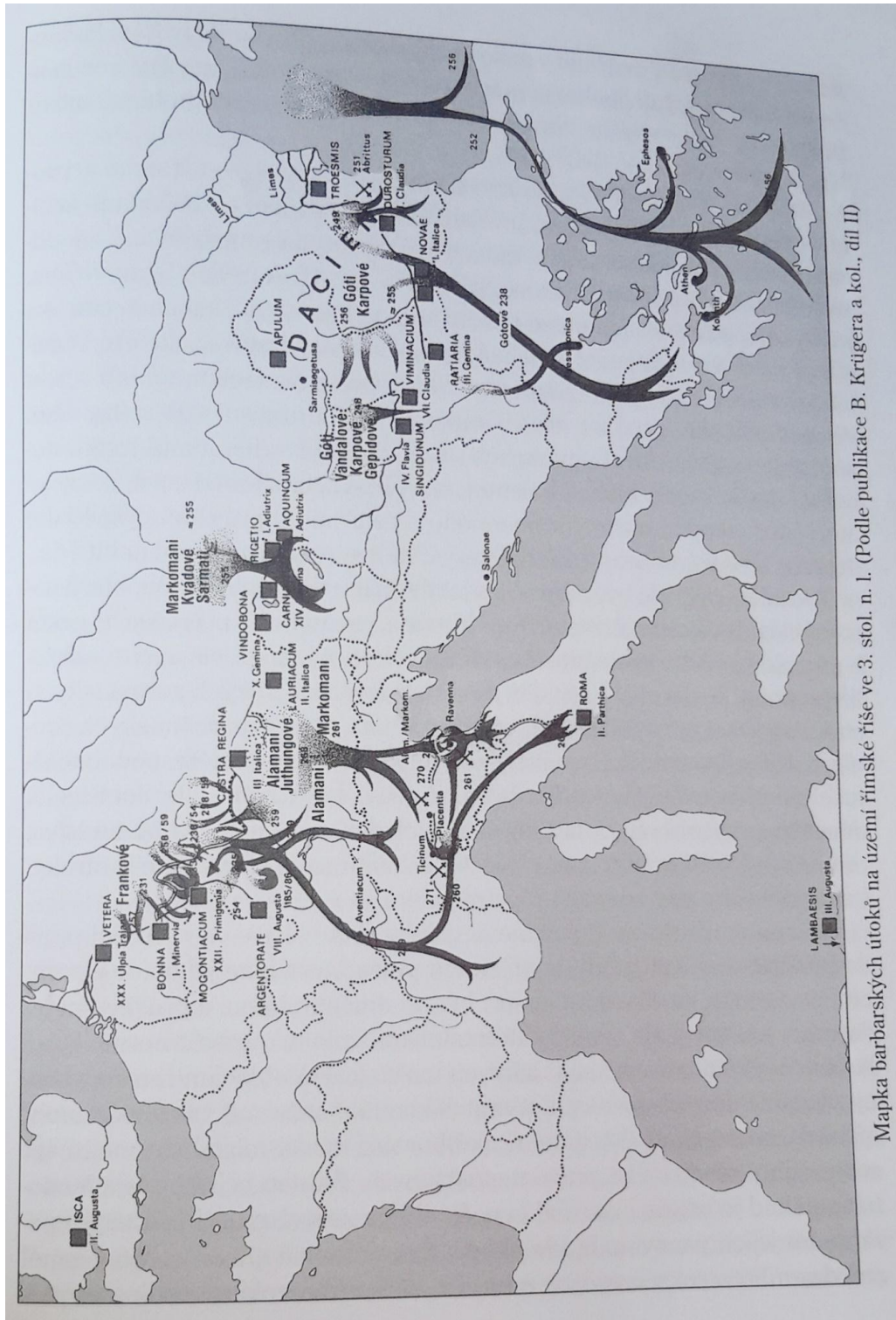

Příloha č. 1 – Nový vládní systém zavedený Diocletianem. Tetrarchie (= vláda čtyř), měla reprezentovat vzájemnou podporu a jednotu.

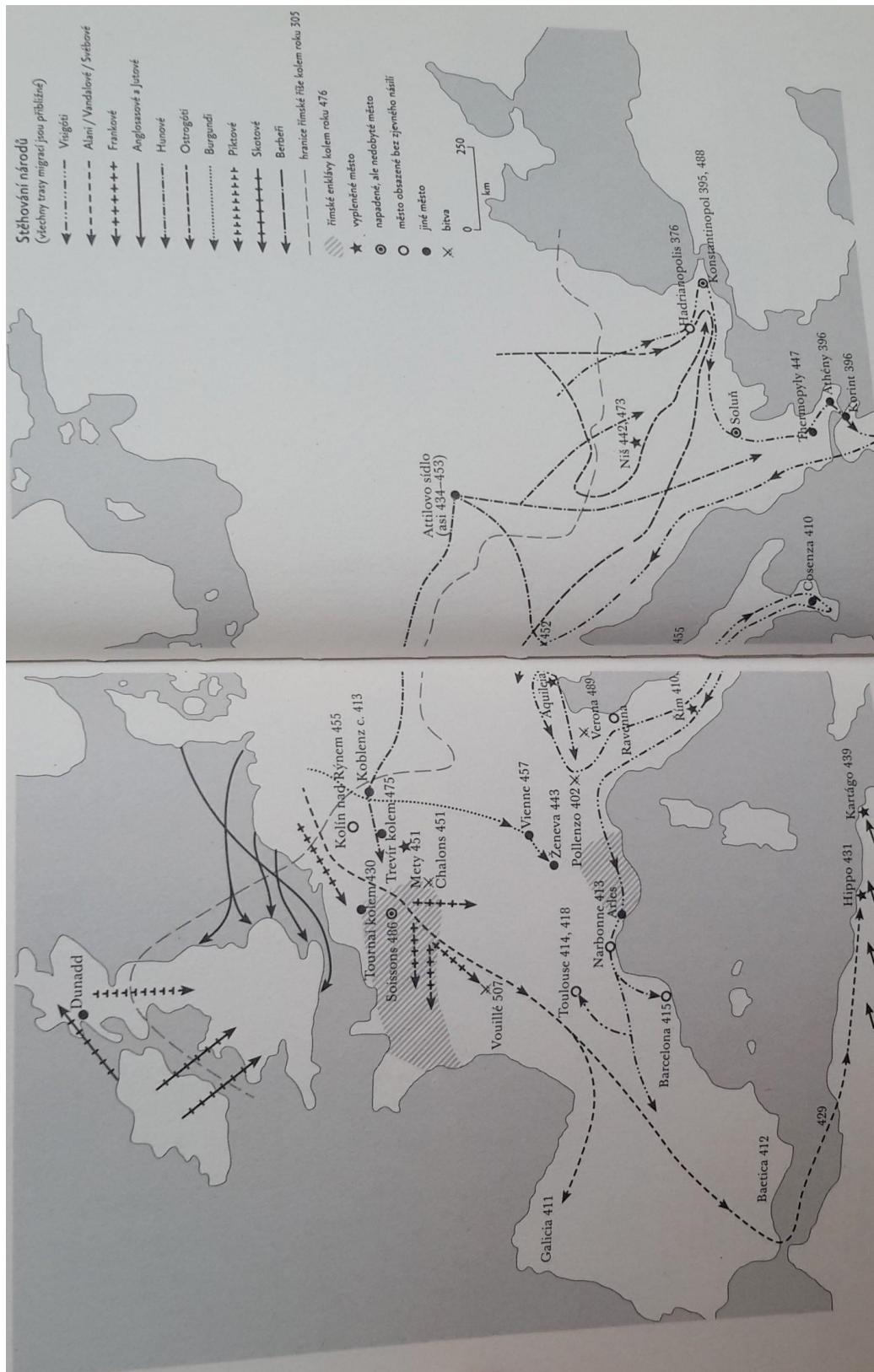

Príloha č. 2 - Rozdělení římské říše v roce 395 její nová politická struktura

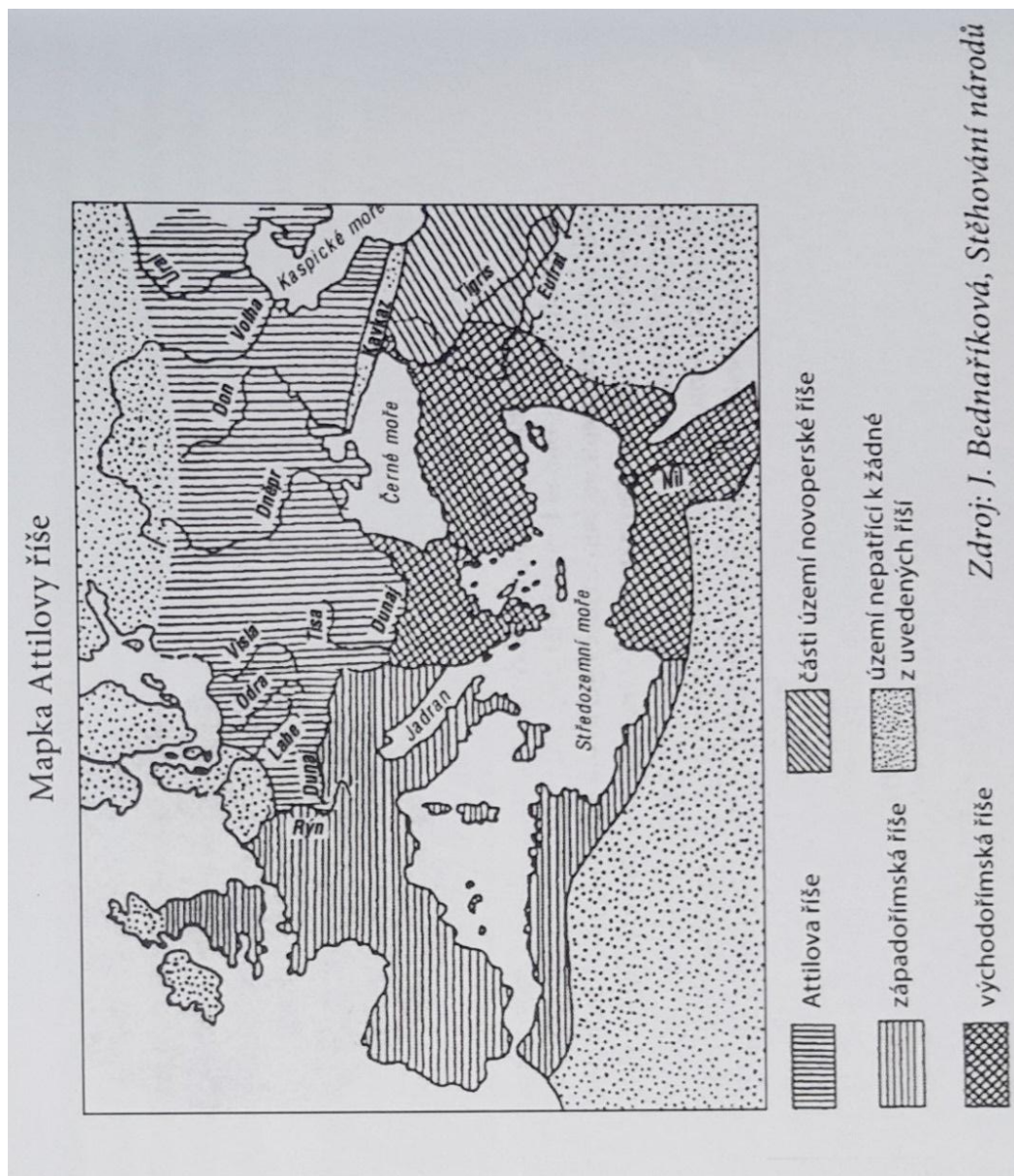

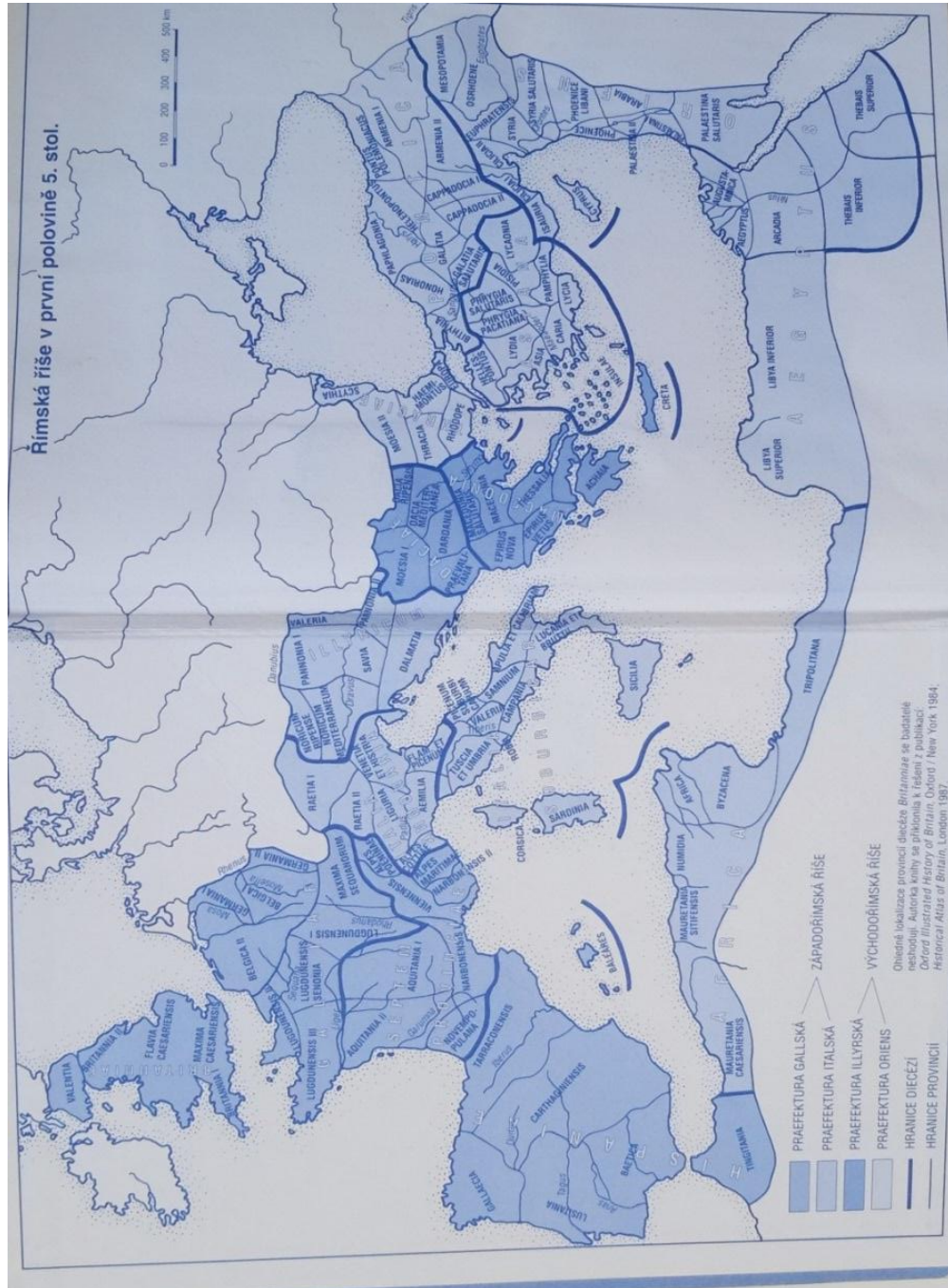
Příloha č. 3 - Mapa barbarských útoků na území římské říše ve 3. st.

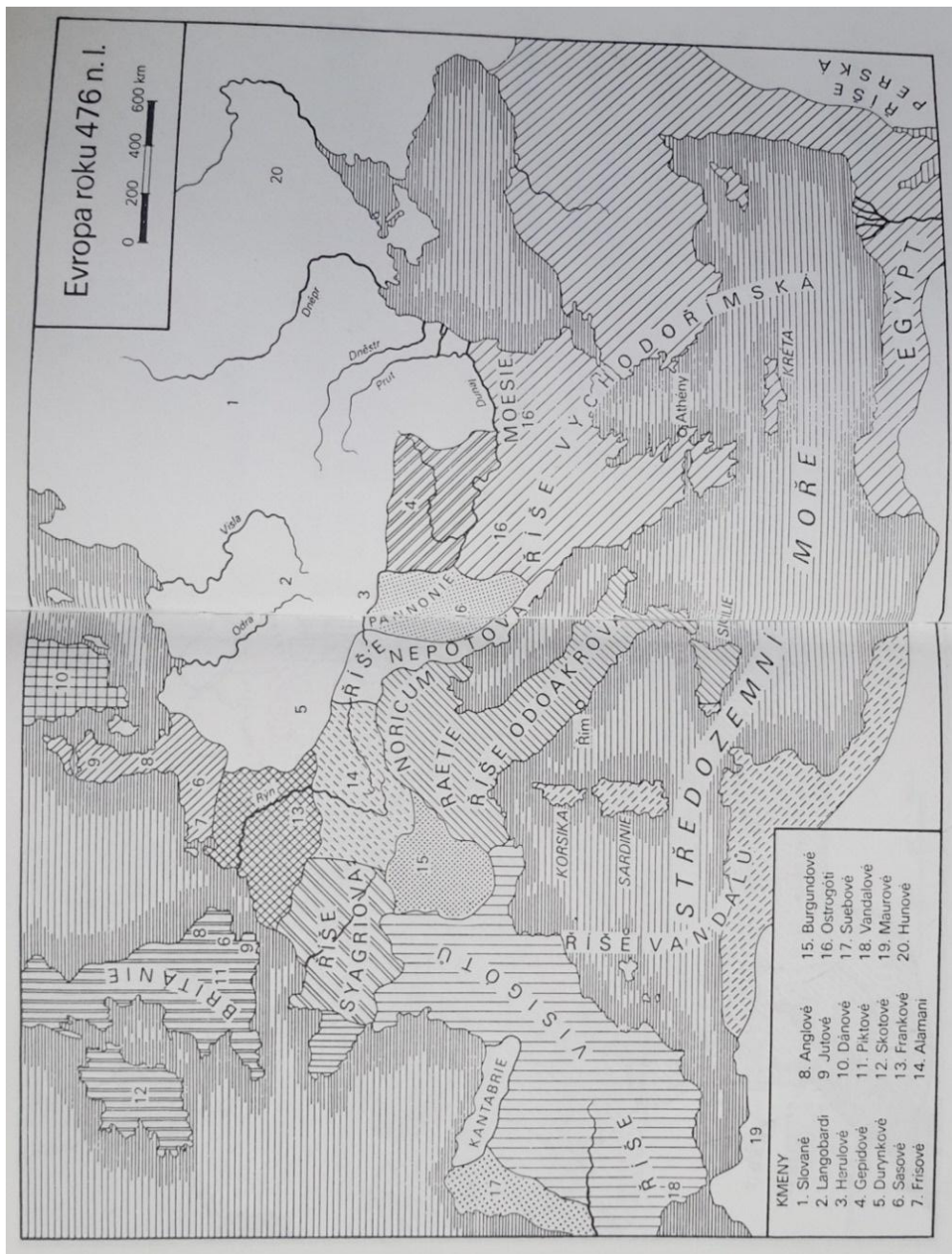
Príloha č. 4 - Geografické znázornění migrace barbarských etnik v době stěhování národů.

Příloha č. 5 – Geografické znázornění rozsahu hunské říše v Evropě za vlády krále Attily.

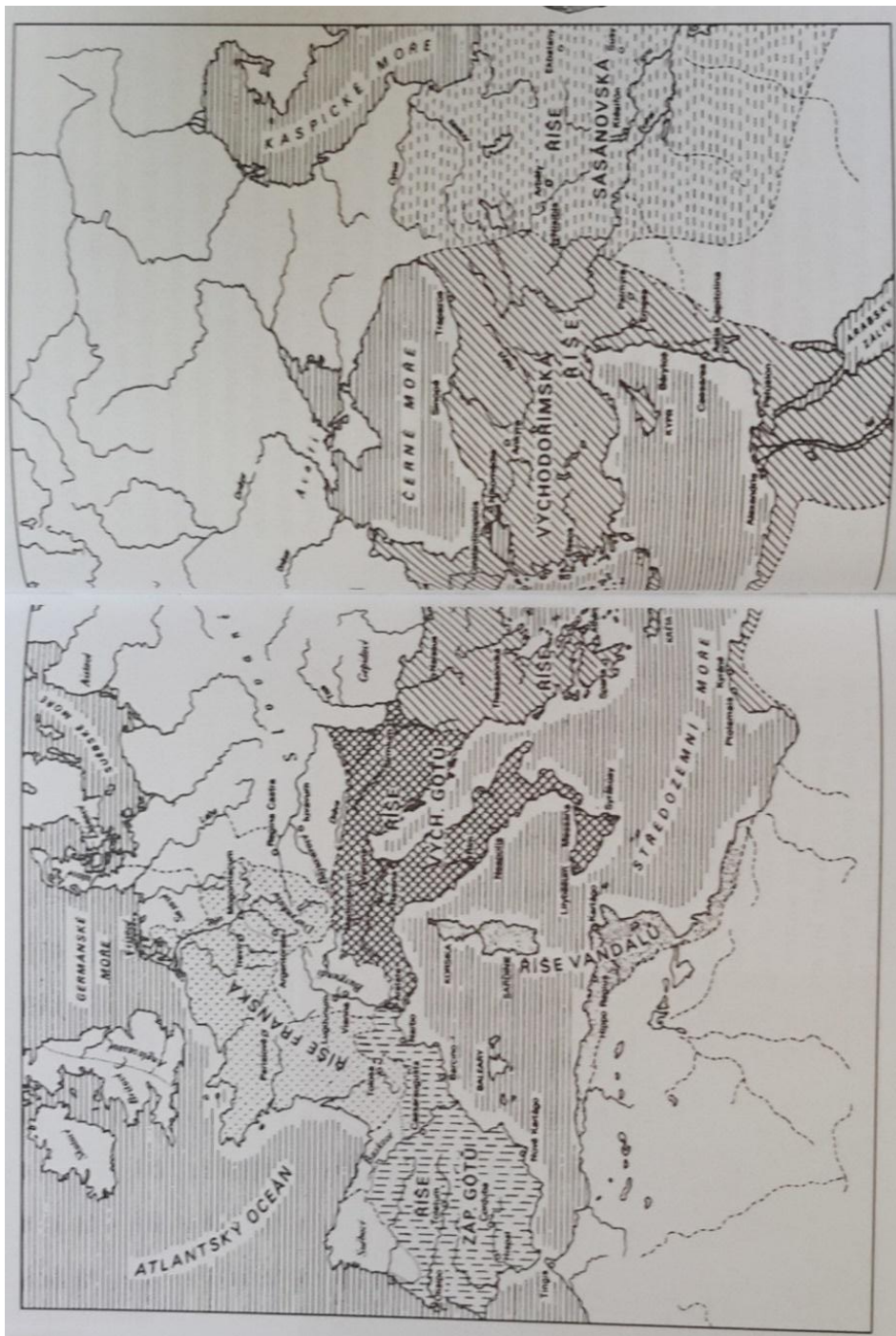
Příloha č. 6 – Politicko – geografické znázornění římské říše v 1. pol. 5. století

Příloha č. 7 – Etnické zobrazení mapy Evropy v době zániku západořímské říše v roce 476.

Příloha č. 8 - Geografické znázornění šíření křesťanství v Evropě.

Příloha č. 9 - Mapa Evropy v roce 526 za vlády císaře Justiniana.